

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

PROBLEM RANOG NAPUŠTANJA ŠKOLOVANJA U OSNOVNIM I
SREDNJIM ŠKOLAMA NA PODRUČJU OPĆINE BUŽIM

(završni diplomski rad)

Mentorica: prof.dr. Snježana Šušnjara

Student: Hidajet Porić

Sarajevo, novembar 2017. godine

Sadržaj

Uvod.....	4
-----------	---

I TEORIJSKI DIO

1. Definiranje temeljnih pojmova.....	5
2. Zakonske pretpostavke za ostvarivanje prava na obrazovanje.....	8
2.1.Pravo na obrazovanje u međunarodnim dokumentima.....	8
2.2.Pravo na obrazovanje u zakonima i propisima Bosne i Hercegovine.....	10
2.2.1. Izazovi u ostvarivanju prava na obrazovanje u osnovnim i srednjim škola u Bosni i Hercegovini.....	14
3. Rano napuštanje školovanja kao društveni i pedagoški problem.....	16
3.1.Rano napuštanje školovanja: primarni indikator socijalne isključenosti.....	17
3.2.Uzroci ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama.....	19
3.2.1. Školski uspjeh kao čimbenik ranog napuštanja školovanja.....	24
3.2.2. Socioekonomski status kao čimbenik ranog napuštanja školovanja.....	26
4. Problem ranog napuštanja školovanja u Europi.....	30
5. Rano napuštanje školovanja u Bosni i Hercegovini.....	35
5.1.Rano napuštanje školovanja na području Unsko-sanskog kantona.....	36

II METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. Predmet istraživanja.....	40
2. Cilj istraživanja.....	41
3. Zadaci istraživanja.....	41
4. Istraživačka pitanja.....	42
5. Metode istraživanja.....	42
6. Tehnike istraživanja.....	43
7. Instrumenti istraživanja.....	44
8. Uzorak istraživanja.....	44

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	46
1. Rano napuštanje školovanja.....	46
1.1.Učenici koji su napustili osnovnu školu na području Općine Bužim.....	47
1.2.Razlozi napuštanja školovanja u osnovnim školama na području Općine Bužim.....	49
2. Učenici koji su napustili srednju školu na području Općine Bužim.....	51
2.1.Razlozi napuštanja školovanja u srednjim školama na području Općine Bužim.....	53
3. Razlozi ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama.....	55
4. Škola i problem ranog napuštanja školovanja učenika.....	56
IV Zaključna razmatranja i preporuke.....	58
VI Literatura.....	61
V Prilozi.....	66

UVOD

Mladi su ključan element u jačanju resursa pojedinog društva. Rano napuštanje školovanja rezultira usporenim i teškim ulaskom u svijet rada, odnosno sporijim socioekonomskim osamostaljivanjem ali i brojnim psiho-socijalnim posljedicama, od niskog samopoštovanja i obiteljskih problema, do isključenosti ili nedovoljne uključenosti u društvene procese. Mnoga istraživanja koja su provedena pokazuju da mladi koji ne završe ili rano napuste školovanje obično imaju više poteškoća u prijelazu iz škole na posao i pronalaženju stalnog zaposlenja u odnosu na svoje vršnjake koji su završili školovanje i stekli diplomu.

Brojna su istraživanja provedena na ovu temu, u cilju otkrivanja uzroka ranog napuštanja školovanja i njihovog sprječavanja. Međutim, trend napuštanja školovanja je i danas uveliko prisutan. To je jedan od društvenih procesa kojeg je teško kontrolirati a samim time i spriječiti.

Brojni su faktori koji utječu na rano napuštanje školovanja, ali nekako najzastupljeniji kroz prijašnja istraživanja su: slab socioekonomski status u porodici, djeca koja dolaze iz udaljenih mjesta, školski uspjeh, disciplina/nedisciplina u školi i problemi sa zakonom, stupanje u bračnu/vanbračnu zajednicu.

Ako pogledamo mnoge međunarodne akte o pravima djeteta, pravo na slobodu, borbi protiv diskriminacije, te domaće zakonske legislative koje jasno i precizno naglašavaju pravo i obavezu na obrazovanje svakog djeteta u osnovnim školama, te u nekim kantonima (Sarajevski, Unsko-sanski i Bosansko-podrinjski kanton) koji su uveli obaveznost pohađanja prvi drugi razred srednje škole, odnosno obavezno školovanje do 18 godine života, što ukazuje važnost obrazovanja za svako dijete, te koje su to posljedice po društvo ukoliko ne bude dovoljne brige o mladima i njihovom obrazovanju.

Ovaj rad predstavlja rezultate istraživanja koji se odnose na najčešće razloge ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama na području Općine Bužim. S obzirom na uzorak istraživanja, on predstavlja samo ilustraciju navedenog problema, ali i temelj za promišljanje o istraživanjima sličnog karaktera na nivou Bosne i Hercegovine.

I TEORIJSKI DIO

1. Definiranje temeljnih pojmova

Za potrebe ovog rada definisat ćemo pojmove koji se vezuju za rano napuštanje školovanja. **Napuštanje školovanja** je fenomen koji je konstanta kroz vrijeme, odnosno jasno pokazuje složenost njenog rješavanja ili nedovoljna uključenost svih relevantnih institucija koje mogu/moraju da ovaj problem riješe na što bolji način. Jedna od tih institucija je **škola**, „čiji je osnovni zadatak da ostvaruje cilj i zadatke vaspitanja.“¹ U najširem značenju pojmom škola obuhvaćeni su: predškolske ustanove, osnovne, srednje, više, visoke škole i fakulteti odnosno univerziteti. U užem značenju pod školom se podrazumevaju samo osnovne i srednje škole“.² Dakle, škola je ustanova u kojoj se odgajaju i obrazuju djeca različitih uzrasnih skupina. **Učenik** je osoba koja uči, stječe znanja, vještine i navike. U didaktici se shvata kao jedan od subjekata odgojno – obrazovnog procesa. Učenik u tom procesu zadovoljava svoje interese i potrebe uz pomoć i saradnju nastavnika“.³ Kako bi odredili napredovanje učenika tokom školovanja i adekvatno ocjenili njegovo savladavanje gradiva vođenim nastavnim planom i programom, postoje ocjene kojima se određuje školski uspjeh svakog učenika.

Školski uspjeh možemo definirati kao stupanj postizanja znanja i vrijednosti koja su propisana nastavnim planom i programom. „Ocjene su sredstvo određenog društvenog komuniciranja. Nominalno jednake ocjene imaju jednako ili približno jednako značenje, iako iza njih ne mora (a gdjegod i ne može) biti i jednako postignuće“.⁴ Ocjenom se ne ocjenjuje samo znanje iz određenog predmeta, nego različit spektar aktivnosti koje odvijaju tokom polugodišta i u konačnici se sumiraju svi rezultati i izvodi se zaključna ocjena. „Podaci uočeni ili registrirani različitim tehnikama praćenja oslonac su za donošenje ocjena o učeniku, odnosno o postignutim rezultatima i sudjelovanju u različitim aktivnostima“.⁵ Često se dešava da kod nekih nastavnika samo ponašanje na času ili ne izvršavanje zadaće ili drugih zadatah obaveza umanjuje u konačnici zaključnu ocjenu. Mnoga istraživanja u čijem fokusu su bili razlozi socijalne isključenosti su pokazala da djeca koja imaju slabiji školski uspjeh češće se odlučuju da napuste

¹Pedagoška enciklopedija I i II (1979): Beograd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

² Ibid.

³ Riječnik pedagoških pojmova, dostupno na: <http://www.pedagogijaffsa.com>, pristupljeno: 21.06.2017. godine

⁴ Andrilović, V. i Čudina, M. (198), Psihologija učenja i nastave, Zagreb:Školska knjiga

⁵Bognar, L. i Matijević, M. (2002), Didaktika - drugo izmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga

školoavanje bilo da se radi u osnovnoj i srednjoj školi, što u budućnosti može proizvesti nesagledive posljedice kako prema učeniku koji je napustio školu, tako i po društvu u kojem dijete odrasta i živi. Sam pojam napuštanje školovanja u literaturi se definiše različito.

Prema nekim autorima **napuštanje škole** je prekid pohađanja programa obrazovanja ili obuke prije njegovog završetka. U svakom slučaju, prekid pohađanja rezultira neuspjehom da se zadovolje ciljevi nekog obrazovnog programa i uspješno završi ili dobije certifikat.⁶ Također, sličnu definiciju možemo naći i kod drugih autora da se **rano prekidanje obrazovanja** moglo definirati kao odluka da se školovanje prekine na određenoj razini koja se ne smatra zadovoljavajućom za pojedinca i/ili društvo u kojem taj pojedinac živi.⁷ Prema navedenoj definiciji rano prekidanje školovanja se različito tretira od sredine do sredine, pa ćemo imati da je u nekim mjestima rano napuštanje školovanja u srednjoj školi neprihvatljivo, dok će u drugim mjestima normalna pojava, isto ponašanje se odnosi i na osnovnu školu. Mnogi „istraživači su utvrdili da je rano prekidanje školovanja povezano s nižim socioekonomskim statusom, manjinskim statusom u društvu, značajkama zajednice u kojoj pojedinac živi, višom razinom obiteljskog stresa, ranijim preuzimanjem uloga odraslih, nižom socijalnom podrškom odraslih u nakani školovanja, nekim negativnim obiteljskim procesima, manjom učeničkom uključenošću u obrazovanje, većom razinom težnje prema društvenoj izolaciji, izraženijim socijalnim devijacijama i pojedinim obilježjima ličnosti pojedinca.“⁸ Dakle, ovdje su uglavnom nabrojani razlozi koji su kroz mnoga istraživanja pokazali kao okidači ranog napuštanja školovanja, koji mogu biti smjernice prilikom našeg istraživanja u smislu da obratimo više pažnje na navede razloge.

Među ključnim uzročnicima ranog napuštanja školovanja se izdvaja **socioekonomski status** porodice iz koje dijete dolazi, a koji se definiše prema trenutnim finansijskim primanjima porodice, kvalifikacijama roditelja (najvišoj postignutoj obrazovnoj razini) i statusu koji se vezuje uz pojedina zanimanja. Socijalni status utječe na izbor zanimanja putem konkretnih

⁶Projekat Europske Unije (2008), Konzicni glosar termina i pojmova stručnog obrazovanja i obuke za BiH, Verzija II

⁷ Viadero, D. (2001), The dropout dilemma. Education Week, 20 (21): 26-29

⁷ Finn, J. D. (1989), Withdrawing from school. Review of Educational Research, 59: 117-142

⁸Rosenthal, B. S. (1998), Non-school correlates of dropout: An integrative review of the literature, Children and Youth Services Review, 20: 413-433

čimbenika (novac, prijevoz, kvaliteta škole i sl.), kao i putem vrijednosti i očekivanja svakog pojedinca, pripadnika određene socioekonomske skupine.⁹

Na osnovu navedenih definicija koje ukazuju na razloge napuštanja školovanja, ako te razloge pokušamo pronaći u našem društvu onda ćemo pretpostaviti da djeca koja dolaze iz manjih sredina, ruralnih područja imaju kod sebe određene čimbenike koji utječu na napuštanje školovanja kao što je udaljenost od škole, teška finansijska situacija u porodici, roditelji se uglavnom bave poljoprivredom i žive od onoga što uspiju pokupiti sa svojih imanja, te sama društvena odgovornost prema školi u kojoj se djeca nalaze, a koja se nameće od sredine u kojoj djeca žive.

⁹Brown, M.T., Fukunaga, C., Umemoto, D., & Wicker, L. (1996). Annual Review, 1990-1996: Social class, work, and retirement behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 159-189.

2. Zakonske pretpostavke za ostvarivanje prava na obrazovanje

Prihvaćeno je stajalište da svako dijete ima pravo na razvoj usuglašen s njegovim individualnim mogućnostima i sposobnostima. Da uz dobro organizirani program odgoja i obrazovanja mogu se osigurati povoljni uvjeti za cjeloviti razvoj svakog djeteta, stvoriti sigurno i sretno djetinjstvo, ublažiti, otkloniti i isključiti neke negativne socio-ekonomske, kulturne, zdravstvene i druge utjecaje u budućnosti. Dakle, potrebno je kreirati odgojno-obrazovni sistem kroz primjenu mnogobrojnih konvencija, deklaracija, zakona i drugih akata koji će omogućiti pristup na obrazovanje svakom djetetu.

2.1. Pravo na obrazovanje u međunarodnim dokumentima

Međunarodna zajednica brojnim dokumentima (konvencijama, deklaracijama) naglašava važnost obrazovanja, njegovu dostupnost za svako dijete bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Poziva države na uspostavljanje kvalitetnog zakonodavnog okvira koji će omogućiti besplatno osnovno obrazovanje, a kojim će biti obuhvaćena sva djeca, te srednje obrazovanje da bude dostupno svoj djeci u skladu s njihovim mogućnostima. Prema *UN Konvenciji o pravima djeteta*¹⁰ usvojenoj 1989.godine. Bosna i Hercegovina je Konvenciju preuzela notifikacijom o sukcesiji 23.11.1993.godine., prema članu 28. države članice se obavezuju na:

- pravo djeteta na obrazovanje, proglašavaju osnovno obrazovanje obaveznim i besplatnim za sve;
- podstiču razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opšte i stručno obrazovanje, koje je dostupno svoj djeci i preduzimaju odgovarajuće mjere kao što su uvođenje besplatnog obrazovanja i pružanje finansijske pomoći u slučaju potrebe;
- svima omogućavaju sticanje visokog obrazovanja na osnovu sposobnosti, koristeći prikladna sredstva;
- svoj djeci stavljaju na raspolaganje obrazovne i stručne informacije i usluge profesionalne orijentacije;
- preduzimaju mjere za podsticanje redovnog pohađanja škole i smanjenje ispisivanja iz škole.

¹⁰ UN Konvencija o pravima djeteta (1989), dostupno na:
https://www.unicef.org/bih/ba/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf

Države članice se obavezuju da će unapređivati i ohrabrivati međunarodnu saradnju u stvarima koje se odnose na obrazovanje, posebno radi doprinosa eliminaciji neznanja i nepismenosti u svijetu i olakšanja pristupa nauci, tehničkom znanju i savremenim metodama nastave. U tom pogledu, posebna pažnja se poklanja potrebama zemalja u razvoju. Zbog velikih društvenih problema, među kojima je i obrazovanje, često zemlje u razvoju svjesno ili ne, omogućavaju različite oblike diskriminacije u obrazovanju. Jedan značajan dokument koji je donešen davne 1960. godine govori o diskriminaciji i njenom utjecaju na rano napuštanje škole. To je ***Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju***¹¹ u kojoj se osuđuje svaki oblik diskriminacije u odgoju i obrazovanju i promoviše jednake odgojno- obrazovne mogućnosti za sve. Između ostalog, sve države članice se obavezuju da će formulisati, razvijati i primjenjivati nacionalnu politiku koja će, metodama prilagođenim okolnostima i nacionalnoj upotrebi, težiti promovisanju jednakih mogućnosti i tretmana u obrazovanju, a naročito da će:

- a) obezbijediti da osnovno obrazovanje bude besplatno i obavezno; obezbijediti da srednje obrazovanje u njegovim različitim oblicima bude dostupno i pristupačno svima;
- b) obezbijediti da visoko obrazovanje bude jednako dostupno svima u skladu sa individualnim sposobnostima; osigurati da svi ispune zakonski propisanu obavezu pohađanja škole.

Na Posebnoj sjednici o djeci Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održanoj u maju 2002.godine donešen je dokument ***“Svijet prilagođen djeci”*** koji propisuje ciljeve, strategije i aktivnosti kako bi se svakom djetetu pružila bolja budućnost. Važan segment ovog dokumenta je obezbjeđenje kvalitetnog obrazovanja i pronalaženje djece koja nisu uključena u obrazovni sistem ili su ga iz nekih razloga napustila¹². U skladu s tim ciljem, predviđa se niz aktivnosti koje se mogu naći u ovom dokumentu a koje govore o važnosti sistemskog i kvalitativnog pristupa sprječavanju pojave ranog napuštanja školovanja. Neke od aktivnosti su: promovisati inovativne programe kojima se škole i zajednice podstiču da aktivnije traže djecu koja su napustila školu ili su isključena iz škole i učenja, naročito djevojčice i djecu koja rade, djecu sa posebnim

¹¹Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju (1960), dostupno na: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/Konvencija%20protiv%20diskriminacije%20u%20obrazovanju.pdf>

¹² Svijet prilagođen djeci, konačni dokument usvojen na Posebnoj sjednici o djeci Generalne skupštine Ujedinjenih nacija održanoj u maju 2002.godine, preuzeto iz brošure UNICEF “Svijet prilagođen djeci”

potrebama i djecu sa onesposobljenjem, te da im pomažu da se upišu u školu, pohađaju nastavu i uspješno završe školovanje, pri tome uključujući vlade, kao i porodice, zajednice i NVO, kao partnere u obrazovnom procesu. Treba donijeti posebne mjere u cilju sprečavanja napuštanja škole i smanjenja broja djece koja to čine, između ostalog, da bi počela raditi. Ovaj dokument predviđa i programe čiji je cilj pružanje podrške porodicama sa niskim primanjima i djecom školskog uzrasta, jer je siromaštvo često uzrok zbog kojeg djeca napuštaju školovanje.

U Međunarodnom aktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, koji je pobrojan u Aneksu I Ustava BiH i stoga pravno obavezujući na prostoru ove države, u članu 13. definira se pravo na obrazovanje. U skladu s navedenim, član 13. stav 1. Pakta glasi: Države članice ovog pakta priznaju svakom licu pravo na obrazovanje, a stav 2. glasi: Države članice ovog pakta priznaju da u cilju osiguranja punog korištenja ovog prava: (a) osnovno školovanje mora da bude obavezno i svima dostupno besplatno¹³. Također prema **Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima**, prema članu 26. stav 1. stoji da: „Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno“. O važnosti obaveznog, besplatnog i svima dostupnog osnovnog obrazovanja govori se i u samoj **Konvenciji o pravima djeteta**, gdje u članu 28. stav 1. se navodi: „Države-potpisnice priznaju pravo djeteta na obrazovanje, a da bi se ovo pravo ostvarilo postupno i na osnovi jednakih mogućnosti, one će napose: (a) Proglasiti osnovno školovanje obaveznim i besplatno dostupnim za svakoga“.

2.2.Pravo na obrazovanje u zakonima i propisima Bosne i Hercegovine

Obrazovni sistem u BiH je veoma složen, centraliziran je u Republici Srpskoj, a decentraliziran u Federaciji Bosne i Hercegovine. Kao takav doveo je do 14 različitih obrazovnih politika koje su uglavnom neusaglašene što predstavlja slab mehanizam koordinacije između različitih nivoa vlasti u čijim se ingerencijama nalazi i obrazovanje, odnosno nemogućnosti kreiranja jedinstvene obrazovne politike na nivou Bosne i Hercegovine.

Što se tiče zakonske legislative ona je jasna i precizna, u njoj se nalaze sva prava učenika, međutim u praksi je mnogo drukčije, veoma malo se toga primjenjuje. Prema Okvirnom zakonu

¹³ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), Analiza uzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Mostar

o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH¹⁴, u **član 4** stoji: svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. Nadalje u istom zakonu, a prema **članu 16.** osnovno obrazovanje obavezno je za svu djecu. Obavezno obrazovanje počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do 1. aprila navršava šest godina života i traje bez prekida tokom perioda koji ne može biti kraći od osam godina. Nadležne obrazovne vlasti i škole u Bosni i Hercegovini obavezne su, najkasnije do juna 2004. godine, stvoriti sve potrebne uslove za normalno otpočinjanje osnovne škole u trajanju od devet godina. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Besplatno osnovno obrazovanje osigurava se svoj djeci.

U **članu 17.** stoji da je srednjoškolsko obrazovanje je svima dostupno, u skladu s postignutim uspjehom u osnovnoj školi, ličnim interesom i sposobnostima. Srednjoškolsko obrazovanje u javnim ustanovama je besplatno u skladu sa zakonom. Međutim zbog kompleksnosti samog obrazovnog sistema u BiH, gdje svaki kanton zadržava pravo na zakonsko uređenje obrazovne politike imamo različita zakonska akta koja srednjoškolsko obrazovanje svrstavaju u obavezno/neobavezno školovanje. Pa tako imamo da prema Zakonu o osnovnom i općem srednjem obrazovanju u Unsko- sanskom kantonu¹⁵, prema **članu 6.** da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti sudjelovanja u odgovarajućem odgoju i obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranja jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg odgoja i obrazovanja. Odgovarajući odgoj i obrazovanje podrazumijeva odgoj i obrazovanje koje je u skladu s utvrđenim standardima i osigurava djetetu da na najbolji način razvije urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja. U **članu 20.** stoji da je osnovno obrazovanje obavezno za svu djecu. Period obaveznog školskog obrazovanja za djecu je od 6 do 15 godina starosti i u tom periodu svako dijete pohađa školu. Osnovna škola traje 9 godina od školske 2004/05. godine. Dok je prema **članu 21.** srednjoškolsko obrazovanje na području Unsko-Sanskog kantona svima dostupno, u skladu s postignutim uspjehom u osnovnoj

¹⁴ Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine, <http://www.aposo.gov.ba/hr/files/2012/11/OZ-o-osnovnom-i-srednjem-obrazovanju.pdf>, pristupljeno 15.12.2016.

¹⁵ Pedagoško zavod Unsko- sanskog kanona, dostupno na: <http://www.pzusk.ba/besplatni/Zakonoosnovnomoopcemsrednjemobrazovanju.pdf>, pristupljeno, 09.12.2016. godine

školi, ličnim interesom i sposobnostima¹⁶. Odnosno, u Sarajevskom, Bosansko-podrinjskom i Unsko- saskom kantonu, zakonom je propisano obavezno srednjoškolsko obrazovanje sa dvogodišnjim trajanjem.¹⁷ U ostalim kantonima obavezno srednjoškolsko obrazovanje sa dvogodišnjim trajanjem nije uvedeno, niti je propisano kantonalnim zakonima.

Zbog mnogobrojnih prepreka koje se nalaze u praksi, a uređena su zakonskim aktima, imamo otežan pristup pohađanja nastave. Na osnovu Inicijalnog izvještaja BiH iz 2005.godine upućenog prema UN Komitetu za prava djece, te nakon pregleda izvještaja Komitet je dao određene preporuke a koja se odnose na prava djece:

- ❖ Da država ojača napore u procesu usklađivanja zakona o obrazovanju i obezbijedi njihovu efikasnu i jedinstvenu primjenu u cijeloj zemlji.
- ❖ Da se poduzmu sve mjere za implementaciju člana 28. i člana 29. Konvencije kada su u pitanju djeca koja pripadaju najugroženijim grupama (manjinske grupe, koji žive u siromaštvu, djeca izbjeglice i povratnici, romska djeca, djeca sa onesposobljenjem itd.), te povećati efikasnost školovanja i smanjiti broj djece koja napuštaju školovanje¹⁸.

Pravo na obrazovanje se odvija teško zbog različitih nadležnosti i autonomnosti nivoa vlasti pod čijom ingerencijom se nalazi i obrazovanje. Radi boljeg razumijevanja položaja obrazovanja po nivoima državne strukture u nastavku pokušat ćemo objasniti nadležnosti pojedinih nivoa.

Na državnom nivou organ u čijoj se nadležnosti nalazi obrazovanje jeste Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, u skladu sa zakonom, između ostalog, nadležan i za koordinaciju aktivnosti u sektoru obrazovanja na nivou BiH, kao i obezbjeđivanje i završavanja međunarodnih obaveza BiH iz ove oblasti. Ono je odgovorno i za druge poslove, kao što su:

- ❖ Obavljanje dužnosti u pogledu pripreme i provedbe propisa, poslova i zadataka koji su pod jurisdikcijom Bosne i Hercegovine i koji se odnose na uspostavljanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, usklađivanje planova entitetskih vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu;

¹⁶Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju („Službeni glasnik USK“, br. 5/04, 8/5)

¹⁷Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke(2015),Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji BiH Mostar, str.6

¹⁸Preporuke UN Komiteta za prava djeteta nakon podnošenja prvog izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta u BiH

- ❖ Učešće u radu međunarodnih organizacija;
- ❖ Izvršavanje međunarodnih obaveza i priprema za zaključivanje međunarodnih ugovora ili sporazuma u dijelu obrazovanja Bosne i Hercegovine¹⁹.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke vrši upravne, stručne i druge poslove, te obezbjeđuje suradnju i koordinaciju aktivnosti s kantonima, koje se, između ostalog, odnose napredškolsko, osnovno i srednje obrazovanje; pedagoške standarde i normative; udžbeničkuliteraturu; stručno obrazovanje i usavršavanje nastavnika; standarde i normative za visokoobrazovanje; naučnoistraživački rad na unapređenju odgojnoobrazovnog rada; đачki i studentskistandard, itd. Kantoni su odgovorni za implementaciju obrazovnih aktivnosti, odnosno za sektor obrazovanja. Oni kreiraju budžete i izdvajaju sredstva, dok je sistem u cjelosti decentraliziran do nivoa općina, koje izdvajaju relativno mala finansijska sredstava zaobrazovanje.²⁰

Ministarstvo obrazovanja Republike Srpske nadležno je za obrazovni sistem u Republici Srpskoj, koji ima jasno organiziranu strukturu, a upravljanje obrazovanjem vrši se s entitetskog nivoa. Osnovne i srednje škole financiraju se s entitetskog nivoa, iz općinskih budžeta i drugih izvora. Gotovo svi troškovi osnovnih škola u RS-u u nadležnosti su entiteta, dok su općine odgovorne za materijalne troškove, troškove prevoza te druge troškove osnovnih i srednjih škola.²¹

Odjel za obrazovanje Brčko Distrikta BiH, koji je nadležan za predškolsko, osnovno i srednjeobrazovanje, odgovoran je za njihovo financiranje. Osnovno obrazovanje u BiH je obavezno u većini škola i traje devet godina. Ono je besplatno i obezbjeđuje se svoj djeci.²²

Ono što se može uvidjeti jeste da svaki nivo vlasti uređuje obrazovnu politiku na nivou svog mikro sistema, a što se tiče makro sistema (posmatrano na nivou BiH) može vidjeti da Ministarstvo civilnih poslova pod čijom se ingerencijom nalazi i obrazovanje u BiH u suštini prosljeđuje međunarodne akte prema nižim nivoima da se isti provode, te kreiranju akata koji se upućuju prema međunarodnim zajednicama. U opusu djelovanja nismo vidjeli da se radi na

¹⁹Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2015), Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji BiH, Mostar, str.4

²⁰ MDG-F program Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP), koji su implementirali: IOM, UNDP, UNFA, UNICEF i UNV. *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja*. Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu, Decembar, 2011.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

umrežavanju mikro sistema koji će u konačnici dovesti do stvaranja jedinstvenog obrazovnog sistema na nivou BiH.

Društvo i zajednica bez obzira na sve ekonomske, kulturološke prepreke i barijere zakonski je obavezno osigurati svakom djetetu pravo na osnovno besplatno školovanje i da isto bude dostupno svima bez obzira na udaljenost škole, socioekonomski, kulturološki, nacionalni ili bilo koji drugi faktor koji može utjecati da se dijete ne upiše u osnovnu školu ili istu napusti nakon određenog perioda.

2.2.1. Izazovi u ostvarivanju prava na obrazovanje u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini

Obrazovanje je osnovno ljudsko pravo koje je zagantovano svakom ljudskom biću, bez obzira spol, etničku, rasnu ili bilo koju drugu pripadnost. Obrazovanje utiče na razvoj dječije ličnosti, talenta, mentalnih i fizičkih sposobnosti. Također, utiče na razvoj njihovih punih mogućnosti: razvoj poštovanjaprema ljudskim pravima i osnovnim slobodama, kao i principima garantiranim u PoveljiUjedinjenih nacija, na razvoj poštovanja prema roditeljima, na razvoj poštovanja premakulturnim identitetima, na razvoj poštovanja prema nacionalnim vrijednostima zemlje u kojojživi, zemlje iz koje može poticati, kao i prema nacionalnim vrijednostima drugačijim odnjegovih, te na razvoj poštovanja prema životnoj sredini²³. Dakle, obrazovanje trebamo posmatrati kao mehanizam razvoja kompletne ličnosti jednog mladog čovjeka. Ono mu pomaže da razvija svoje fizičke i intelektualne sposobnosti, da unapređuje i razvija osjećaj prema drugima i drugačijem, da njeguje pravo na slobodu u svakom smislu te riječi, te da njeguje vlastite i druge kulturne i nacionalne vrijednosti.

Osnovno obrazovanje u BiH obavezno i besplatno za svu djecu, međutim nemaju svi identične mogućnosti da isto i završe. Svi zakoni jasno i precizno naglašavaju važnost obrazovanja, prava učenika, dužnosti i obaveze društva, odgovornosti roditelja/staratelja. Sve je to koncizno napisano i u detalje objašnjeno ali u praksi pronalazimo određene probleme, manjkavosti obrazovnog sistema, neodgovonosti roditelja i škole.

²³MDG-F program Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP), koji su implementirali: IOM, UNDP, UNFA, UNICEF i UNV. *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja*. Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu. Decembar, 2011

Zbog Ustavnog uređenja države, obrazovanje u Bosni i Hercegovini se uređuje na tri nivoa vlasti. Zbog autonomnosti nivoa i slaboj koordinaciji između istih često se dešava da osnovna prava, kao što je pravo na obrazovanje budu zanemarena. Odluke i zakoni se donose ad hoc, pa implementacija istih se ne sprovodi u potpunosti ili uopće ne počne njena provedba. Mnogo je društvenih barijera koje onemogućavaju svakom djetetu da imam pristup obrazovanju.

Prema ranijim istraživanjima “Nepohađanje i napuštanje školovanja”²⁴ postoje mnoge prepreke za ostvarivanje prava na obrazovanje, one se pojavljuju u cijeloj državi/društvu i oslikavaju stanje i odnos društva prema obrazovanju. Danas mnoga djeca ne upisuju osnovnu/srednju školu i bivaju uskraćena za osnovno pravo na obrazovanje, zatim imamo i djecu koja zbog mnogih faktora napuštaju školovanje u određenom periodu. Pokušat ćemo prikazati koji su to mladi koji napuštaju školu a koji su to koji uopće ne upisuju školu i iz kojih razloga, da li imaju slične probleme.

- **Mladi koji napuštaju osnovnu i srednju školu** su najčešće učenici koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica, djeca manjinskih naroda, Romi, djeca čiji su roditelji imaju niži obrazovni stepen (pretežno samo završena osnovna škola), djeca iz ruralnih sredina koja zbog udaljenosti do škole i nepristupačne komunikacije prekidaju školovanje.
- **Mladi koji uopće ne upišu osnovnu/srednju školu** su najčešće učenici koji zbog finansijske prirode, to jest, loša materijalna situacija porodice, nedostatak podrške roditelja, udaljenost od škole (nepostojanje prevoza za dijete koje živi u ruralnim sredinama).

Pošto je osnovno obrazovanje obavezno i roditelji su dužni svoju djecu upisati u osnovnu školu. Ukoliko to ne učine mogu dobiti novčanu kaznu, biti krivično gonjeni pred zakonom, međutim rijetki su slučajevi koji na ovakav represivan način natjeraju roditelje da dijete šalje u školu. Kada je riječ o srednjem obrazovanju, nepohađanje škole u uskoj je vezi sa sljedećim razlozima: materijalnom situacijom porodice, udaljenošću od škole, nepostojanju želje za nastavkom školovanja ili čini razlozi. Također, u većini kantona srednje obrazovanje nije obavezno pa učenici nisu ni dužni da isto pohađaju. Roditelji i škola su oslobođeni zakonske odgovornosti.

²⁴Ibid.

3. Rano napuštanje školovanja kao društveni i pedagoški problem

U literaturi se mogu naći različite definicije za rano napuštanje školovanja. U engleskom jeziku izrazi **dropout early school-leavers**²⁵ koriste se za osobe koje rano napuste školovanje, a prema hrvatskom jeziku učenike koji napuste školovanje bismo mogli nazvati „odustajateljima“.²⁶ U najopćenitijem smislu, osobe koje su odustale od školovanja jesu one koje ne steknu obrazovanje koje je normom određeno kao dobro za njih ili društvo u cjelini. Ima autora koji su problem ranog napuštanja školovanja pokušali decidnije objasniti. Pa imamo da se termin **prekid školovanja** odnosi na osobe koje su stigle do kraja obrazovanja ili obuke ali nisu položile ispite. Posebni fokus na ovom terminu je za one koji ne završe obavezno školovanje (manje od 3. nivoa ISCED-a²⁷). Oni se često nazivaju **“osobe koje rano napuštaju školu”** i za tu socijalnu grupu mora se voditi naročita socijalna briga da bi se vratili u sistem obrazovanja ili obuke²⁸. U navedenoj definiciji uočavamo razliku između pojmova prekid školovanja i ranog napuštanja školovanja. U prvom se govori o prisustvu na nastavi do kraja obrazovnog ciklusa ali s nepoloženim završnim ispitima, dok se rano napuštanje školovanja odnosi na osobe koje ne završe obavezno obrazovanje i spadaju u socijalnu grupu o kojoj društvo treba da vodi računa.

Razmatramo li istraživanje fenomena ranoga napuštanja školovanja kroz vremensku perspektivu, možemo konstatovati da su postojale najmanje dvije etape istraživanja, koje se značajno razlikuju u dominirajućim paradigmatima objašnjenja. Ranija su istraživanja ovaj fenomen smještala u školsko okruženje i vidjela su ga kao jedan od obrazovnih problema vezanih prije svega uz samu školu koji imaju ishodište u nezanimljivosti nastave, lošem sistemu poučavanja, lošim obrazovnim programima i sličnom²⁹. Današnja istraživanja svoj fokus ne baziraju samo na školsko okruženje i aktivnosti koje se dešavaju u školi, nego je istraživanje proširilo i na vanškolsko okruženje. To se prije svega odnosi na porodicu, njeno socioekonomsko stanje, zatim stepen obrazovanja roditelja, brojnosti članova u porodici, udaljenosti od škole i drugih indikatora koji mogu biti jedni od razloga ranog napuštanja školovanja.

²⁵Europska komisija (2009), Early school leaving in Europe – Questions and answers, dostupno na: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/MEMO-11-52_EN.pdf

²⁶ Brajša-Žganec, A. i Merkaš, M. (2010), Razlike u nekim individualnim i obiteljskim obilježjima između zaposlenih i nezaposlenih mladih bez završene srednje škole, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

²⁷ISCED- Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja

²⁸ Projekat Europske Unije (2008), Konzicni glosar termina i pojmova stručnog obrazovanja i obuke za BiH, Verzija II

²⁹Rosenthal, B. S. (1998), Non-school correlates of dropout: An integrative review of the literature, Children and Youth Services Review, 20: 413-433

Mladi su ključan element ujačanju resursa pojedinog društva, kao prvo nose jednu od najvažnijih uloga a to je reproduktivna, tu su svakako i uloga inovativne stvari koji mladi mogu proizvesti, te društveno radno odgovorni budući građani. Usporedno sa ovakvim sličnim pretpostavkama, mladi, a posebno oni koji napuste školovanje prije završene srednje škole, postaju osobito ranjiva skupina. Rano napuštanje školovanja rezultira usporenim i teškim ulaskom u svijet rada, odnosno sporijim socioekonomskim osamostaljivanjem ali i brojnim socijalnim posljedicama - od niskog samopoštovanja i obiteljskih problema, do isključenosti ili nedovoljne uključenosti u društvene procese. Mnoga provedena istraživanja pokazuju da mladi koji ne završe ili rano napuste školovanje obično imaju više poteškoća u prijelazu iz škole na posao i pronalaženju stalnog zaposlenja u odnosu na svoje vršnjake koji su završili školovanje i stekli diplomu.

3.1.Rano napuštanje školovanja: primarni indikator socijalne isključenosti

Pravo na obrazovanje jedno je od osnovnih ljudskih prava i generator jednakosti mehanizam smanjenja socijalne isključenosti. Definiranje pojma socijalne isključenosti kod mnogih autora izaziva nejasnu, maglovitu percepciju i nemogućnost preciznijeg definiranja samog pojma. Pojam socijalne isključenosti je višeznačajan i različito se interpretira s obzirom o kojoj se društvenoj pojavi radi. Neki autori kažu da je pojam isključenosti nov samo po nazivu, ali ne i po sadržaju, te da se uglavnom poklapa s uobičajenim pojmovima siromaštva, marginalnosti i diskriminacije. Time nisu samo uskraćeni za dobra i standarde življenja dostupne većini nego i za povoljne životne izgleda i priloge.

Općenito govoreći, pojedinci, društvene skupine ili geografska područja mogu se smatrati socijalno isključenima ako se nalaze u nepovoljnom položaju u političkom, ekonomskom i/ili socijalnom smislu, ako nemaju pouzdanja, ako se osjećaju nemoćno ili u izvjesnoj mjeri društveno otuđeno, a što sve proističe iz kombinacije međusobno povezanih problema kao što su regionalna nejednakost, nezaposlenost, slabe stručne ili socijalne vještine, nizak dohodak, slabi stambeni uvjeti, visoka razina kriminaliteta i nasilja ili pripadnost manjinskoj skupini.³⁰ Prema tome socijanu isključenost trebamo posmatrati kao skup različitih indikatora koji su međusobno isprepleteni i kao takvi čine jednu cjelinu.

³⁰Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost (2006), Zagreb : Program Ujedinjenih naroda za razvoj, I izdanje.

Socijalna isključenost ponajprije se shvaća kao isključenost iz tržišta rada. Ako se socijalna isključenost poima prije svega kao isključenost iz tržišta rada, odnosno ako je zapošljavanje preduvjet uključivanja, onda je obrazovanje jedan od ključnih mehanizama socijalnog uključivanja.³¹ Obrazovanje bi trebalo biti prioritarno područje u suzbijanju i sprječavanju siromaštva i socijalne isključenosti. Obrazovanje utječe na socijalno uključivanje kroz obrazovna postignuća, cjeloživotno obrazovanje, lakše sudjelovanje u plaćenom radu. Obrazovani su pojedinci mobilniji i lakše se prilagođavaju novim okolnostima. Vrlo se često socijalna isključenost i obrazovni neuspjeh smatraju uzročno povezanim. Obrazovna politika treba se uskladiti sa sadašnjim i budućim potrebama društva i pojedinca te zahtjevima tržišta rada u pravcu koji će svakom pojedincu dati mogućnost pronalaska posla na tržištu rada a time povećanju kvalitete života svakog pojedinca. „Obrazovanje pridonosi ne samo stjecanju znanja i vještina već utječe na socijalizaciju, uključivanje i osnaživanje pojedinaca.“³² Ukoliko želimo smanjiti siromaštvo u društvu, korigovati i smanjiti pojavu devijanih ponašanja među pojedincima potrebno je više ulagati u obrazovanje i tretirati ga kao jedan od najvažnijih društvenih procesa. Prema tome, obrazovanje mora biti inkluzivno jer „uključuje sve ljude (djecu, mlade, odrasle) u različite stupnjeve i oblike obrazovanja radi olakšavanja njihova socijalnog uključivanja, odnosno radi smanjivanja vjerojatnosti njihova socijalnog isključivanja te razvoja njihovih potencijala.“³³

Provedba Ustavom proklamiranih načela zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda, pravo na obrazovanje jednakosti (samo) pred zakonom možemo spriječiti rano napuštanje školovanja. Osiguranjem besplatnog i svima dostupnog osnovnog i srednjeg obrazovanja možemo pridonijeti manjem postotku učenika koji napuste školu bez stečenih kvalifikacija. Produživanjem obaveznog obrazovanja do navršenih 18 godina ili prvi i drugi razred srednje škole će smanjuje obrazovnu a time i socijalnu isključenost. Implementacijom postojećih i usvajanjem novih neophodnih zakona na nivou cijele Bosne i Hercegovine te neupitne podrške relevantnih institucija i društva će smanjiti prisutnost pojave ranog napuštanja školovanja a samim time i socijalne isključenosti.

³¹Ibid.

³²Ibid.

³³Topping, K., Maloney, S. (eds.) (2005.) Inclusive Education. RoutledgeFalmer. London, United Kingdom.

3.2. Uzroci ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama

U Federaciji Bosne i Hercegovine obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje uvedeno je u školskoj 2004/05. godini, ali se uvodilo neujednačenom dinamikom po kantonima. Od školske 2009/10. godine, obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje provodi se u svim kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine. U skladu s programom rada Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke kao godišnji izvještaj kojeg dostavlja Vladi Federacije Bosne i Hercegovine na razmatranje u 2013. godini dostavili su dokument pod nazivom: „*Analiza uzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine*”. Prema navedenoj analizi u podacima navedenim u “Završnom izvještaju o Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012”³⁴, koje je provedeno u okviru četvrtog globalnog ciklusa Istraživanja višestrukih pokazatelja (MICS 4)³⁵, procijenjena stopa pohađanja škole za djecu uzrasta od 6 do 14 godina iznosi 97,6% za Bosnu i Hercegovinu, pri čemu je 98,9% za Republiku Srpsku, a 97,2% za Federaciju Bosne i Hercegovine. Ovo znači da 97,2% djece osnovnoškolskog uzrasta u Federaciji BiH pohađa školu, i to 96,9% djevojčica, a 97,4% dječaka.

Prema istim “samo 83,2% djece uzrasta od šest godina u Bosni i Hercegovini pohađa prvi razred osnovne škole, pri čemu je podatak za Federaciju BiH još nepovoljniji i iznosi 79,7% u odnosu na 92,9% u Republici Srpskoj. U obrazloženju ovog podatka stoji: „Ovo se može dovesti u vezu s činjenicom da određeni procenat roditelja u BiH još uvijek ne upisuje djecu u prvi razred osnovne škole sa šest godina”³⁶.

³⁴Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine. (2013). *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.–2012: završni izvještaj* Sarajevo: UNICEF

³⁵Radi se o međunarodnom programu istraživanja domaćinstava koji je razvio Dječiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF), kojim se osiguravaju ažurne informacije o djeci i ženama te mjere ključni pokazatelji koji omogućavaju praćenje napretka u odnosu na Milenijumske razvojne ciljeve i druge međunarodne obaveze. Istraživanje u Bosni i Hercegovini provedeno je na reprezentativnom uzorku od 6.838 domaćinstava (od čega 4.107 u FBiH, 2.408 u RS i 323 u Brčko distriktu BiH (BD), s ukupnom stopom odziva domaćinstava od 91 procenta (anketirano je ukupno 5.778 domaćinstava).

³⁶Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine. op. cit. str. 80.

Prema studiji “Nepohađanje i napuštanje obrazovanja” koja urađena je za potrebe programa YERP-„Program zapošljavanja i zadržavanja mladih“³⁷, a koje je provela *Partner Marketing Consulting Agencija* a koja se zasniva na rezultatima istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu. Prema provedenom istraživanju postoje određeni razlozi za nepohađanje i napuštanje školovanja, a najčešći uzroci nepohađanja osnovne škole su:

- Ekonomska situacija u kojoj se nalazi država BiH veoma je loša, što se, posljedično, projektira i na neka domaćinstva, tako da određeni broj porodica ima lošu ekonomsku situaciju i, usljed toga, roditelji nisu u mogućnosti financirati obrazovanje svog djeteta.
- Određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izoliranim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Ova djeca moraju pješaćiti i po desetak kilometara do škole, kroz nepristupačne, a ponekad i opasne terene.
- Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.
- Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje.
- Školu ponekad ne pohađaju ni djeca koja spadaju u grupu „povratnika“. Kod ove djece dovodi se u pitanje adekvatnost obrazovanja, odnosno jezik na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji.
- U još jednu ugroženu skupinu djece spadaju i djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda.

³⁷MDG-F program Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP), koji su implementirali: IOM, UNDP, UNFA, UNICEF i UNV. *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja*. Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu. Decembar, 2011

- Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Romska djeca se ne školuju iz više razloga, od kojih je većina navedena u prethodnom dijelu teksta. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju i, između ostalog, zato što za državu - ne postoje, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Do ovoga dolazi često zato što njihovi roditelji nisu imali potrebu prijavljivati ih, jer i oni sami nisu prijavljeni ili nisu upućeni kako se vrši registracija djeteta. Romi se često sele, mijenjaju mjesto boravka i, samim tim, ne osjećaju potrebu da ih bilo kakvi dokumenti vežu za određeno područje. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Treći razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja na maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike ostala tri konstitutivna naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja i dobijenih faktora koji utječu na rano napuštanje školovanja u osnovnim školama potrebno je poduzeti konkretne mjere u sprječavanju daljnjeg širenja ovog problema gdje je prema *Analizi uzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine*³⁸ neophodno da sve osnovne škole počnu voditi evidenciju o djeci koja ne upisuju osnovnu školu ili učenici koji su napustili školovanje, a koja se nalaze na spiskovima za upis u školu dostavljen od nadležnih općinskih organa uprave te o djeci koja su upisana, ali ne pohađaju nastavu, odnosno koja su prekinula školovanje, “s obzirom da je utvrđeno da samo oko ¼ osnovnih škola vodi evidenciju o djeci kojatrebaju pohađati školu, ali je iz određenih razloga nepohađaju.”³⁹ Osim dostavljanja ovih podataka nadležnim općinskim organima, potrebno je osigurati da se ove evidencije dostavljaju i ministarstvima obrazovanja, pedagoškim zavodima te Federalnom zavodu za statistiku. S druge strane, ministarstva obrazovanja, pedagoški zavodi i Federalni zavod za statistiku trebali bi kreirati baze podataka o djeci koja ne upisuju osnovnu školu, zatim o djeci koja prekidaju osnovno obrazovanje, te iste redovno ažurirati. Ovo bi zasigurno olakšalo praćenje stanja u ovoj

³⁸ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), *Analiza uzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Mostar

³⁹ MDG-F program Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP), koji su implementirali: IOM, UNDP, UNFA, UNICEF i UNV. *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja*. Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu. Decembar, 2011

oblasti i osmišljavanja adekvatnih mjera i aktivnosti kako bi se osigurao potpun obuhvat djece osnovnim obrazovanjem, kao i da svi upisani učenici završe osnovno obrazovanje.

Prema navedenom, osnovno obrazovanje bi trebalo biti besplatno, što podrazumijeva obezbjeđivanje udžbenika, školskog pribora svakom učeniku, besplatnu užinu i prevoz do škole. Međutim, svjedoci smo da Vlade kantona, te resorna ministarstva se ne pridržavaju zakonskih obaveza pa većini djece je uskraćen prevoz do škole, posebno onoj djeci koja žive u ruralnim sredinama gdje im je škola udaljena i do 10-tak kilometara. Besplatni udžbenici se uglavnom dodjelju učenicima prvog razreda. Kada su u pitanju udžbenici ključni problem jeste, da se svake naredne školske godine koriste udžbenici drugih autora tako da su roditelji obavezni da za svaku školsku godinu kupuju nove udžbenike djeci. Užina se uglavnom obezbjedi socijalno ugroženoj djeci, čime su segregirani u odnosu na drugu djecu što se u konačnici potencira njihova ekonomska situacija u porodici.

Podizanje standarda života uveliko bi uticalo na smanjenje broja djece koja ne završavaju osnovnu školu, jer nedostatak novca, kao osnovnog sredstva za život, je nešto što uveliko određuje prioritete svakog čovjeka i ispred svega stavlja borbu za opstanak, a toj borbi obrazovanje uglavnom bude u drugom planu. Kvalitetno obrazovanje prilagođeno potrebama svakog učenika je najbolja mjera koja učenika „čuva“ u sistemu, tj. sprječava ga da napusti školovanje bez uspješno stečene diplome.

Kada je u pitanju **srednjoškolsko obrazovanje**, problem je mnogo kompleksniji zato što srednja škola nije obavezna, osim (Sarajevski, Unsko-sanski i Bosansko-podrinjski kanton gdje su obavezna prva dva razreda), tako da mladi mogu ne upisati ili napustiti srednju škola bez direktnih posljedica. Međutim, „postoje indirektno posljedice koje tek kasnije dolaze do izražaja, kada mladi koji nemaju ikakvu stručnu spremu dođu na tržište rada.“⁴⁰ S obzirom na to da je u Bosni i Hercegovini velika nezaposlenost, posebno mladih, ovaj problem još više dolazi do izražaja i još im je teže naći zaposlenje i uključiti se u normalan životni i poslovni put.

⁴⁰Projekat Studija o sprječavanju ranog napuštanja obrazovanja bez stečene kvalifikacije u srednjim stručnim školama u Crnoj Gori (2010) realizovan u okviru Projekta MNE/011 – Jačanje stručnog obrazovanja na sjeveroistoku Crne Gore - koji finansira Lux Development

U rješavanju ovog problema na nivoima Federacije Bosne i Hercegovine i kantona može pomoći uvođenje obaveznog srednjeg obrazovanja s dvogodišnjm trajanjem što biosim ulaganja u ljudske potencijale i resurse to jeste u obrazovanje, trebalo bi se direktno odraziti na stanje tržišta rada u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno povećanju broja potrebne kvalifikovane radne snage. Ovakav način reagovanja društva na ulogu obrazovanja može pridonijeti pozitivnim rezultatima protiv siromaštva i smanjenja stope nezaposlenosti. Suradnjom sa članicama EU koje su imale/imaju slične probleme, razmjeno informacija o koracima koji pomažu u smanjenju procenta mladih koji napuštaju školovanje i bolje korištenje evropskih fondova za obrazovanje možemo unaprijediti srednjoškolsko obrazovanje i stepen napuštanja školovanja bez stečenih stručnih i radnih kompetencija, te procenat napuštanja školovanja svesti na minimum. Kao pozitivan primjer može nam poslužiti istraživanje provedeno u Hrvatskoj koja je također suočena s problemom slabe obrazovne strukture i učestaloga ranog napuštanja školovanja. Kao moguće rješenje ili smanjenje napuštanja školovanja hrvatska vlada je 2007. godine najavila uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja. U svrhu toga kao moguće mjere se odnosile na unapređivanje ljudskog kapitala, povećanje ekonomske konkurentnosti te smanjenje socijalne isključenosti velikoga dijela populacije uzrokovane ranim napuštanjem školovanja. Najavljenom mjeri prethodilo je, između ostalog, opsežno kvalitativno i kvantitativno istraživanje metodama fokus-grupa i anketnog istraživanja.⁴¹ Rezultati tog istraživanja pokazuju da se dva najistaknutija razloga napuštanja školovanja vezuju za **manjak motivacije i interesa za školu**, primjetan u više od polovine mladih osoba koje su rano napustile školu. Komparirajući rezultate sa statističkim podacima ponuđenim u tabeli 2. možemo utvrditi da na području Unsko-sanskog kantona učenici napuštaju školu iz identičnih razloga što još jednom potvrđuje potrebu za uvođenjem obaveznog srednjeg obrazovanja.

⁴¹Ferić, I., Milas, G., Rihtar, S. (2010), Razlozi i odrednice ranog napuštanja školovanja, Zagreb: Institut društvenih znanosti, Ivo Pilar

3.2.1. Školski uspjeh kao čimbenik ranog napuštanja školovanja

Pojam uspjeha star je koliko i društvo i kao filozofijska kategorija vrlo je promjenljiva. Zbog toga je i podjela na uspješne ili neuspješne učenike zavisna od sastava vrijednosti koje su zastupljene u određenom društvu. Kontinuitet školskog uspjeha određuje se kao relativna stabilnost školskih ocjena koje učenik postiže tokom svog školovanja. Za učenike koji konstantno postižu dobar uspjeh smatra se da imaju kontinuiran školski uspeh. Prema tome, ocjene su sredstvo određenog društvenog komuniciranja. Nominalno jednake ocjene imaju jednako ili približno jednako značenje, iako iza njih ne mora (a gdje i ne može) biti i jednako postignuće⁴². Podaci uočeni ili registrirani različitim tehnikama praćenja oslonac su za donošenje ocjena o učeniku, odnosno o postignutim rezultatima i sudjelovanju u različitim aktivnostima.

Pod terminom školski uspjeh također se podrazumjevaju i slijedeći termini: 1. realizacija unaprijed postavljenog cilja, 2. subjektivno osjećanje koje prati ishod određene aktivnosti, tj. samoevaluacija određene aktivnosti, 3. postignuće koje je u skladu sa nivoom očekivanja pojedinca, ili ga prevazilazi, 4. stepen usvojenosti znanja, vještina, navika, psihofizičke sposobnosti, odnosno razvoj ličnosti u cjelini. Također uspjeh učenika u školi zavisi od nivoa IQ. Pored nivoa IQ, uspjeh u školi zavisi i od: osobina ličnosti, motivacije, očekivanja roditelja od djeteta po pitanju uspjeha u školi.⁴³

Provjeravanje znanja stalno je prisutna i stara je gotovo koliko i društvo, odnosno od formiranja prvog vida obrazovanja. I danas je, nakon duge historije školstva provjeravanje znanja prisutno u školi, gdje se školski uspjeh iskazuje ocjenom. "Može se reći da se uzima kao društveni reprezentant te da se na temelju ocjena iskazuje napredovanje i društvena promocija. Cilj ocjenjivanja ne bi trebalo biti razvrstavanje učenika prema uspjehu, već pomoć učeniku i nastavniku da usmjere pažnju i aktivnosti na vidljive propuste i nedostatke."⁴⁴ Međutim, ocjena uglavnom dolazi kao završna riječ koja prikazuje učeničko napredovanje. Prve ocjene često budu indikator za buduća ocjenjivanja, odnosno u mnogim slučajevima često se koristi u dugoročnom smislu pa u dosta slučajeva ne oslikava pravu sliku učenikog napredovanja.

⁴² Andrilović, V. i Čudina, M. (1988), Psihologija učenja i nastave, Zagreb:Školska knjiga

⁴³Milošević, N. (2004):Vera u sopstvene sposobnosti i školski uspeh. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.

⁴⁴Galić, M. (2013). Uspjeh u školi. Školska psihologija. Dostupno na: <http://www.istrzime.com/skolska-psihologija/uspjeh-u-skoli>(preuzeto 15.11. 2016.)

Školski je uspjeh u velikoj mjeri određuje način i smjer cjelokupnog života svakog pojedinca iz razloga što na osnovu ocjena kao realnog reprezentata učeničkog rada i znanja određuje školu ili fakultet koji ćemo upisati. “Skala inteligencije razvijena je početkom 20.st., a od tada do danas provedena su brojna istraživanja kojima se nastojala ispitati povezanost uspjeha, na različitim mjerama školskog uspjeha, i nekih vanjskih faktora. Školski se (ne)uspjeh ne može lako opisati i ne postoji jedan specifičan faktor koji je zaslužan za školski uspjeh ili neuspjeh. Međutim, važno je napomenuti da na stavove učenika prema školi i učenju, njegovu motivaciju i osjećaje može u velikoj mjeri utjecati obitelj, posebice roditelji.”⁴⁵ Važno je da roditelji ovdje prepoznaju svoju ulogu te da svojim interesom i uključenošću u obrazovanje svog djeteta potaknu odgovornost i marljivost kod svojih školaraca što će potom zasigurno uroditi uspjehom.

Na školski uspjeh učenika utječe puno faktora. Njegova inteligencija, učitelj nastavnik, razredno okruženje, ali svakako i obiteljsko okruženje, odnosno socioekonomski status njegovih roditelja. “Može se reći da je obitelj primarni čimbenik socijalizacije djeteta pa kao takav svakako utječe na djetetov kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj, ali i na uspjeh u školi. Brojna istraživanja pokazala su da su sociodemografske karakteristike obitelji, poput socioekonomskog statusa, strukture obitelji, razvoda, karakteristika majke, veličine obitelji i karakteristika susjedstva, povezane s akademskim postignućem učenika.”⁴⁶ Školskim uspjehom učenik stvara sliku o sebi koja može biti pozitivna ili negativna. Kroz razna provjeravanja, ocjenjivanja i vrednovanja dolazi se do školskog uspjeha. Prikupljanjem podataka kroz dulji period vrši se sustavno provjeravanje. Ocjenjivanje je pak razvrstavanje u određene kategorije, što je u našem školstvu skala od pet stupnjeva (odličan 5, vrlo dobar 4, dobar 3, dovoljan 2, nedovoljan 1).⁴⁷ Može se zaključiti da uspjeh učenika zavisi od brojnih osobina ličnosti. Učenici koji stalno postižu dobar uspjeh u nastavi (odličan, vrlo dobar uspjeh), posjeduju osobine ličnosti kao i sposobnosti: visok nivo IQ inteligencije, emocionalna stabilnost, poverenje u sebe i svoje sposobnosti, motivaciju za rad i postignuće i podršku porodice i društva.

⁴⁵ Đurić, B. (2015), *Socioekonomski status roditelja i uspjeh učenika*, Sveučilište u Rijeci, diplomski rad

⁴⁶ Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (1995) Utjecaj bračnog emocionalnog sklada roditelja na školski uspjeh i ponašanje djece U: *Društvena istraživanja*, 4 (4-5), 627-639.

⁴⁷ Kyriacou, C. (1995), *Temeljna nastavna umijeća*, Zagreb: Educa

3.2.2. Socioekonomski status kao čimbenik ranog napuštanja školovanja

Povezanost socijalnog statusa i ranog napuštanja školovanja predstavlja složenost samog procesa obrazovanja, a ta kauzalna veza ukazuje da obrazovanje kao socijalni proces ne može da funkcioniše bez mnogo drugih faktora koji ga okružuju. S obzirom na ekonomsku situaciju u Bosni i Hercegovini i njenom tranzicijskom putu prema EU, mnoge porodice žive na rubu siromaštva, što u konačnici direktno utječe na rano napuštanje školovanja kako u srednjim tako i u osnovnim školama gdje je obrazovanje “obavezno”.

Kada govorimo o socioekonomskoj situaciji važno je obratiti pažnju na različite aspekte koji doprinose materijalnom blagostanju ili siromaštvu, kao što su društveni kapital, kultura i okolina, koje je teško mjeriti i koji nisu nužno obuhvaćeni navikama potrošnje. Stoga neki autori preferiraju prihode ili bogatstvo kao bolji indikator standarda života pojedinca. Prihod je indikator „mogućnosti“ pojedinca da poboljša svoje blagostanje (raspon svih mogućih opcija umjesto stvarne opcije), što uključuje i nematerijalne aspekte, kao što je slobodno vrijeme. Međutim prihodi su nestabilniji i promjenjivi (mogu se značajno promijeniti od jednog perioda mjerenja do drugog), dok su navike potrošnje uglavnom stabilnije, obzirom da ljudi prirodno teže tome da varijacije u prihodima tokom vremena usklade sa redovnijim potrošačkim navikama pri čemu je potrošnja uglavnom bolji indikator standarda života pojedinca, naročito u tranzicijskim zemljama.⁴⁸ Prema tome u ovom smislu, siromaštvo se mjeri kao nivo potrošnje koji ne dostiže određeni nivo potrošačkog paketa dovoljnog da bi proizveo minimalno prihvatljiv stepen materijalnog blagostanja, a i sam prag siromaštva određuje različite nivoe, kao što su: *relativno i apsolutno siromaštvo*. **Relativno siromaštvo** definira se kao nivo izdataka za potrošnju koji je niži od određenog praga, ovisno o ukupnim izdacima potrošnje cijelog stanovništva, dok se **apsolutno siromaštvo** definira kao nivo izdataka za potrošnju koji je niži od određenog praga, ovisno o cijeni određenog potrošačkog paketa.⁴⁹ A potrošački paket se definira prema određenom kriteriju, koji sadrži neophodne proizvode, a zatim se izračunava njegova cijena sabiranjem svih vrijednosti koje se dobiju množenjem količina sa cijenama. Ova cijena se uzima kao minimalni nivo potrošnje koji domaćinstvo mora zadovoljiti kako bi dostiglo

⁴⁸Anketa o potrošnji domaćinstva u BiH (2007), siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, dostupno na: http://www.bhas.ba/ankete/hbs_07_001-bh.pdf,

⁴⁹Ibid.

izdatke za potrošnju u skladu sa zadatim kriterijem „dostatnosti“, odnosno sa proizvoljnim pragom ispod kojeg se domaćinstva smatraju siromašnim, sa obzirom da njihova potrošnja ne dostiže taj određeni nivo. Kriterij „dostatnosti“, koji ovdje koristimo i koji je u skladu sa prijedlogom Svjetske banke (2003.), odnosi se na minimalnu kalorijsku vrijednost prehrambenog potrošačkog paketa.⁵⁰ Prag relativnog siromaštva iznosi 416,40 KM⁵¹ mjesečno po ekvivalentnoj odrasloj osobi, a prag apsolutne linije siromaštva korištenjem metodologije Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine iznosi 238 KM⁵² (potrošnja po osobi), gdje je prema podacima Agencije za statistiku BiH (ASBH), u BiH je gotovo trećina (30,6%)⁵³ djece uzrasta od 5 do 15 godina siromašna, prema liniji apsolutnog siromaštva mjerenog potrošnjom od 238 KM po potrošnji jedne osobe. Kao što možemo vidjeti socioekonomski status je apstraktni pojam koji se sastoji od više elemenata, od kojih se u društvenim znanostima najčešće spominju tri – materijalno stanje, stupanj obrazovanja i zaposlenost. Materijalno stanje se može procjenjivati prema visini dohotka (prihodi od rada ili imovine, socijalni transferi) i prema bogatstvu (materijalna dobra, finansijska imovina i prava) kojima netko raspolaže.⁵⁴

Nivo obrazovanja je jedan od ključnih socioekonomskih pokazatelja. Visokoobrazovane osobe su na tržištu rada u prednosti nad osoba s nižim stupnjevima obrazovanja – rjeđe su nezaposlene, a češće su zadovoljne svojim poslom, u prosjeku imaju veće dohotke i veću ukupnu ekonomsku sigurnost. Obrazovanje povećava društvene resurse, uključujući i osjećaj kontrole nad vlastitim životom i sposobnost suočavanja sa životnim problemima.

Radni status je ključni element socioekonomskog statusa, jasno povezan s prethodna dva – materijalnim stanjem i izobrazbom. Radni status može se definirati na dva načina, na temelju oblika i stupnja sudjelovanja na tržištu rada, te prema vrsti zanimanja. Prema prvoj podjeli, osoba može biti stalno zaposlena, privremeno zaposlena, zaposlena na skraćeno radno vrijeme, kućanica, nesposobna za posao zbog invaliditeta, nezaposlena, u procesu školovanja, u vojsci ili u ustanovi poput zatvora. Druga podjela, prema vrsti zanimanja, općenito se odnosi na stupanj

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Anketa o potrošnji domaćinstva u BiH (2011), siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, dostupno na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/HBS_2011_bh.pdf,

⁵² Anketa o potrošnji domaćinstva u BiH (2007), siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, dostupno na: http://www.bhas.ba/ankete/hbs_07_001-bh.pdf,

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Vončina, L. (2013) Nezaposlenost kao izravan ili neizravan čimbenik rizika za zdravlje. Split Sveučilište u Splitu, str:7

zaposlenja definiran kroz obrazovanje i visinu prihoda koje ono podrazumijeva, ali i kroz druge varijable poput stupnja fizičkog rada, repetitivnosti, opasnosti na radu, potrebe za nadzorom, te složenosti poslova koji se obavljaju.⁵⁵

Najznačajniji faktori koji utječu na dječiji razvoj su porodica, društvo i škola. Kvaliteta tih čimbenika može imati dubok utjecaj na djecu u smislu pozitivne ili negativne prilike za uspješno obrazovanje. Zbog važnosti u svim životnim sferama "socioekonomski status jedan je od najčešće istraživanih konstrukata u društvenim znanostima. Utjecaj socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće tema je koja je inspirirala brojne znanstvenike 40-ih te posebice 60-ih godina prošlog stoljeća, a pritom je značajna povezanost socioekonomskog statusa s obrazovnim postignućem vjerojatno najrepliraniji nalaz istraživanja koja se provode diljem svijeta."⁵⁶

Polazeći od pretpostavke da su učenici nižeg socioekonomskog statusa u nepovoljnijem položaju prema ostalima što može dovesti do ranog napuštanja školovanja, rezultati većine navedenih istraživanja između ostalog ukazuju na to da škole nemaju mehanizme kojima kompenziraju razlike prema socioekonomskom statusu od učenika, a koje onda naposljetku određuju i njihov školski uspjeh.

Obrazovaniji roditelji više cijene i razumiju obrazovni sustav pa tako mogu dati dobre savjete i ohrabrenje svojoj djeci, dok djeca iz obitelji s nižim socioekonomskim statusom imaju manje poticaja u obitelji. Roditelji predstavljaju učinak resursa na učenje svoje djece, tj. oni prenose svoje znanje, ulažu vrijeme i energiju, pribavljaju materijalna dobra i stvaraju mogućnosti koje mogu pozitivno utjecati na razvoj djeteta.

S druge strane, iako u prosječnom kućanstvu niskog socioekonomskog statusa djeci često nedostaju bitni obrazovni i materijalni resursi, ukoliko su djeca iz takvih obitelji izložena emotivno poticajnom obiteljskom okruženju u kojem se potiče obrazovni uspjeh, i njihovi se rezultati značajno poboljšavaju.⁵⁷

⁵⁵Ibid.

⁵⁶Gregurović, M., Kuti, S. (2010) Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006 U: *Revija socijalne politike* 17(2), str. 179-196

⁵⁷Okpala, C. O., Okpala, A. O., & Smith, F. E. (2001), Parental involvement, instructional expenditures, family socioeconomic attributes, and student achievement. *The Journal of Educational Research*, 95(2), 110-115

Među prvim istraživanjima “kvalitete obitelji” se definira preko socioekonomskog statusa koji čine ekonomski položaj obitelji, obrazovni status oca, majke ili oba roditelja, opremljenost stana stimulativnim i kulturnim sadržajima ili organiziranost i strukturiranost kućnog života. “Obiteljski socioekonomski status može imati utjecaja na djetetov razvoj tako što utječe na psihološko funkcioniranje roditelja pa tako i na razne aspekte odgoja, kao i na okruženje u kojem dijete odrasta, poput susjedstva, škole i prijatelja. Također smatra se kako socioekonomski status nije dobar samostalni faktor školske uspješnosti te da se povezanost obitelji i školskog uspjeha povećava kada se dodaju još neke sastavnice poput roditeljskih stavova o školi, učenju, čitanju, važnosti i vrijednosti obrazovanja, kao i roditeljske aspiracije za dječje napredovanje.”⁵⁸ No usprkos tome, u malo kojoj zemlji školski uspjeh djece, njihovi školski izbori i ishodi obrazovanja nisu ostali snažno povezani sa socioekonomskim statusom obitelji iz koje dolaze.⁵⁹ U istraživanju koje je provedeno na području Hrvatske, a u cilju istraživanja faktora nejednakosti obrazovnih šansi na nivou srednjeg obrazovanja “ustanovljen je snažan utjecaj socioekonomskoga statusa roditelja, i to ponajviše u ranim obrazovnim tranzicijama. Ovaj efekat slabi u kasnijim tranzicijama, npr. u visoko obrazovanje, s obzirom na veću samostalnost samih učenika u kasnijem životnom ciklusu,⁶⁰ ali i na selekciju u obrazovnim tranzicijama koje su prethodile.

⁵⁸Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (1995) Utjecaj bračnog emocionalnog sklada roditelja na školski uspjeh i ponašanje djece U: *Društve*

⁵⁹Shavit, Y. i Blossfeld, H. (1993), *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*, Westview Press.

⁶⁰Müller, W. i Karle, W. (1993), *Social Selection in Educational Systems in Europe*. *European Sociological Review*, 9 (1): 1-23

4. Problem ranog napuštanja školovanja u Europi

Premarazličitim autorima postoje mnogobrojne definicije koje definišu one osobe koje se odluče da rano napuste školovanje, opisuje ih kao učenike koji napuštaju školu prije nego što je završe (osnovnu ili srednju) školu, pa čak i studente koji napuste fakultet prije nego što ga završe.⁶¹ Na razini državnih statistika u Europi, učenici koji napuste školu smatraju se osobe u dobi od 18 do 24 godine sa završenom osnovnom školom te nisu uključene ni u jedan oblik obrazovanja i edukacije.⁶² Europska unija je u svojoj strategiji „Europa 2020“ postavila ciljeve koji se tiču povećanja razine obrazovanja u Europi. To planira postići kroz sprečavanje ranog napuštanja obrazovnog sustava te povećanjem broja osoba sa završenim visokim obrazovanjem (barem 40% do 2020. godine).⁶³ Postoji dakle, globalan politički trend naglašavanja važnosti obrazovanja kao ključnog čimbenika ekonomskog razvoja. Obrazovanje ima i jednako važnu ulogu u stvaranju boljeg društva. Obrazovanim osobama manje prijeti opasnost od marginalizacije i socijalne isključenosti za razliku od neobrazovanih osoba. Ukoliko želimo da imamo učinkovito obrazovanje, koje će poručiti pozitivne rezultate i trasirati put ka stvaranju pozitivnih tendova u društvu naglasak mora biti na uključenosti svih aktera u obrazovanju i raditi na tome da se svakom građaninu osigura prilika da razvije talente i postane punopravnim akterom u zajedničkoj budućnosti. Za izgradnju učinkovitih sistema obrazovanja i osposobljavanja potrebno se usredotočiti na uključenost svih relevantnih institucija kao sastavni dio opće potrage za izvrsnošću, kvalitetom i relevantnošću. Ti se ciljevi jasno odražavaju u glavnom cilju strategije Europe za 2020. u području obrazovanja.

No, posljednji dostupni podaci ukazuju na zabrinjavajući pad ulaganja u obrazovanje treću godinu za redom čime se ugrožava napredak EU-a prema ostvarenju tih ciljeva. U sljedećim je državama članicama došlo do smanjenja ulaganja najmanje tri godine za redom, Nizozemskoj, Finskoj, Portugalu, Italiji, Španjolskoj, Irskoj i Ujedinjenoj Kraljevini. U Pregledu obrazovanja i osposobljavanja 2015. pokazuje se da su uzajamno učenje i razvoj politika utemeljenih na

⁶¹Brajša-Žganec, A. i Merkaš, M. (2010), Razlike u nekim individualnim i obiteljskim obilježjima između zaposlenih i nezaposlenih mladih bez završene srednje škole, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

⁶²Eurostat (2016), Early leaver from education and training, dostupno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Early_leaver_from_education_and_training,

⁶³Europska komisija (2014), [Taking stock of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth](#), COM 130 final, Brisel

dokazima od ključne važnosti u cilju poboljšanja djelotvornosti i učinkovitosti ulaganja.⁶⁴ Svaka država članica EU ima svoj nacionalni cilj u programu potpore mladima kojima prijeti napuštanje obrazovanja. Jedna od najjačih članica EU Njemačka, čije je ekonomsko gospodarstvo uveliko razvijeno i pruža mogućnost da svaki građanin ostvari svoja osnovna prava se uveliko bori sa problemom ranog napuštanja školovanja, dakako gledajući u odnosu na druge članice EU problem ranog napuštanja školovanja je staljen pod kontrolu. Njihov nacionalni cilj bio smanjenje na ispod 10%, uspjela je sa 14,6% u 2000. godini smanjiti stopu onih koji rano napuštaju školovanje na 10,5% u 2012. godini. U 2011. godini 6,2%⁶⁵ učenika napušta obrazovni sustav bez završena nižega srednjoškolskog obrazovanja (*Hauptschule*) a napuštanje je najčešće u dobi između 16 i 17 godina. Muškarci čine 60% onih koji rano napuštaju školovanje.⁶⁶ Kako navodi Hofmann u Studiji (2010)⁶⁷, rano napuštanje obrazovnog sustava najčešće je kod djece useljenika i djece koja pohađaju specijalne škole (*Förderschulen*). Prema Studiji (Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung, 2011)⁶⁸ 7% mladih ne uspije završiti niži stupanj srednje škole, a ispadanje djece iz škole usko je povezano s time jesu li roditelji zaposleni ili ne. Stupanj i uspjeh u obrazovanju u Njemačkoj prenose se s generacije na generaciju. Ako roditelji nemaju završenu školu, pogotovo ako nisu završili nižu srednju ili strukovnu školu, djeca najvjerojatnije također neće završiti školu.

Da socioekonomski status i obrazovni status roditelja utječu na završavanje škole njihove djece, dokazano je velikim razlikama u postocima djece koja završe školu u bogatijim dijelovima Njemačke, tj. u bivšoj zapadnoj Njemačkoj, i u siromašnijim dijelovima, bivšoj istočnoj Njemačkoj. Heid i Fisher (2012)⁶⁹ saželi su glavne razloge za rano napuštanje školovanja povezane s čimbenicima rizika: spol, migracijski status, geografska smještenost, obrazovna i kulturološka pozadina, upis u nižu srednju školu, roditeljska percepcija budućnosti njihove djece,

⁶⁴Europska Komisija (2015), Pregled obrazovanja i osposobljavanja, Hrvatska

⁶⁵Statistische Bundesamt (2012), *Bildung und Kultur. Allgemeinbildende Schulen*, Wiesbaden, dostupno na: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Schulen/AllgemeinbildendeSchulen2110100127004.pdf>,

⁶⁶Ibid.

⁶⁷Hofmann, S. (2010.). *Schulabbrecher in Deutschland - eine bildungsstatistische Analyse mit aggregierten und Individualdaten*. Universität Erlangen-Nürnberg. Dostupno na <http://hdl.handle.net/10419/43127>

⁶⁸Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (2011.). *Berechnungen und wissenschaftliche Auswertungen im Rahmen des DCV-Projektes „Bericht über Bildungschancen vor Ort“*, dostupno na: www.rwi-essen.de/media/content/pages/publikationen/rwi-projektberichte/PB_Bildungschancen-vor-Ort.pdf,

⁶⁹Heid, S., Fischer, T. (2012.). *Reduction of early school leaving of young people: Germany*, dostupno na: http://www.fch.lisboa.ucp.pt/resources/Documentos/CEPCEP/RESLEA_WP2_Germany.pdf,

socio-ekonomski status roditelja i zaposlenost, odnosno nezaposlenost, roditelja.⁷⁰ Ako ovakvo stanje preslikamo na područje BiH možemo uvidjeti određene sličnosti. Prije svega važno je naglasiti da je rano napuštanje školovanja u BiH gorući problem za razliku od Njemačke koja je uspjela ovaj problem staviti pod kontrolu. Nažalost, država, odnosno resorna ministarstva nisu pronašla adekvatna sistemska rješenja za ovaj problem. Ono što možemo komparirati sa razlozima istraženim u Njemačkoj jeste socioekonomski status porodice iz koje dijete dolazi, geografska smještenost, percepcija roditelja o budućnosti djece sa školom gdje često možemo čuti od roditelja *“Šta će ti škola, ionako nemaš koristi od nje, nećeš moći pronaći posao s njom (diplomom).”*

Geografski i historijski nama bliska država Slovenija, također članica EU kroz određene reforme, počeli su studioznije tretirati problem ranog napuštanja školovanja. Slijedom reforme započete 1999. godine u Sloveniji je osnovno obrazovanje, koje je ujedno i obavezno, produženo s 8 na 9 godina. Škole su prilagođavale rad kako bi radile prema devetogodišnjem sistemu, te od 2009. godine više nema škola koje provode osmogodišnje obrazovanje. Osnovno obrazovanje je podijeljeno u tri ciklusa, **prvi ciklus** obuhvaća djecu u dobi od 6 do 8, **drugi ciklus** u dobi 9 do 11 i **treći ciklus** djecu u dobi od 12 do 14 godina starosti. Amandmanima na Zakon o obaveznom školstvu usvojenim 2006. godine ukinuta je ranije prisutna neobavezna deseta godina. Uspješan završetak obaveznog školovanja omogućuje djeci nastavak školovanja na srednješkolskoj razini.⁷¹

Učenici koji ne uspiju završiti osnovnu školu u 9 godina, imaju pravo ostati u školi još dvije godine. Učenici s posebnim potrebama imaju pravo na 3 dodatne godine, a taj se period u posebnim okolnostima može produžiti na 6 godina prema provizijama Zakona o osnovnim školama.

U Sloveniji je stopa uključenosti u osnovno obrazovanje 100%⁷² čime Slovenija pripada u grupu razvijenih zemalja i premašuje prosjeke drugih zemalja u regiji jugoistočne Europe. Srednješkolsko obrazovanje u Sloveniji je besplatno i usmjereno mladima između 15 i 19 godina

⁷⁰Marković, N. (2014), Potpora mladima, roditeljima i stručnjacima - sprječavanje ranog napuštanja školovanja, Zagreb: Pragma

⁷¹Dolenac, D. (2009), Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Sloveniju, Zagreb: Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06849.pdf>

⁷²UNICEF (2009): Childinfo Project. Monitoring the Situation of Children and Women <http://www.childinfo.org/>

starosti. Procjenjuje se da su 2007/08 godine svi učenici koji su završili obavezno obrazovanje nastavili školovanje na srednješkoljskoj razini.⁷³ Izmjenjeni zakon o obaveznom obrazovanju kojise postepno implementirao u školama je dao novu dimenziju na važnosti škole. Škole postaju slobodne samostalno organizirati vlastiti raspored, te su obavezne organizirati dodatne programe, imaju pravo samostalno isključiti ili premjestiti učenika u drugu školu bez saglasnosti roditelja. Povećanje autonomije nastavnika i jačanje odgovornosti kod učenika, te usmjerenost na obrazovne standarde s usmjerenošću na poželjne rezultate i ishode. Slijedom toga, više prostora je posvećeno individualizaciji procesa učenja, te se miče fokus sa sadržaja poučavanja na razvijanje strategija učenja i primjene naučenog u raznim situacijama, što otvara mogućnost da svaki učenik kroz nastavni program pokaže svoj puni potencijal. Prema mnogim istraživanjima u zemljama EU, Slovenija pripada grupi zemalja s najnižim postotkom ranog napuštanja školovanja. Bez obzira na ohrabrujuće rezultate, Slovenija pokušava kroz različite studije pronaći glavne uzročnike ranog napuštanja školovanja. Baš kao i u Njemačkoj provedene studije o razlozima napuštanja učenika iz redovnog srednješkoljskog obrazovanja, pokazuju da više dječaka nego djevojčica napuste školu. Jedna od glavnih uzročnika napuštanja školovanja jeste slab školski uspijeh, često izostajanje sa nastave, dok većina učenika navodi nedovoljno učenje ili nisu nikako učili. Postoji i jedna manja grupa učenika koja ima problema s učenjem, međutim te probleme su pokušavali riješiti sa svojim vršnjacima, gdje nastavnici nisu ni znali za njihove probleme. Iako se radi o malom postotku učenika koji su napustili školovanje, država je preko resornog ministarstva pokrenula niz projekata i studija koji prije svega treba da ohrabre nastavnike da kvalitetnije i bolje rade svoj posao, podizanju svijesti kod učenika o tome šta se može desiti kroz budućnost ukoliko se odluče da napuste školu. Formiranisu savjetodavni centri za mlade koji su napustili školovanje, omogućeni su obrazovni programi za osobe od 25-64 godine koji žele da steknu određenu kvalifikaciju.

Kako bi što objektivnije ukazali na stalni društveni problem ranog napuštanja školovanja, načina rješavanja u zemljama EU, te zemljama koje nisu u EU a susjedne su zemlje sa Bosnom i Hercegovinom. Jedna od tih zemalja je i Rebulika Srbija gdje se na osnovu statističkih podataka i istraživanja koja su provedena o ovom problemu može utvrditi da su nam skoro pa identični

⁷³ Dolenac, D. (2009), Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Sloveniju, Zagreb: Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06849.pdf>,

razlozi ranog napuštanja školovanja. Još davne 1951. Godine u Republici Srbiji osnovno obrazovanje je obavezno. Bez obzira na obavezujući faktor, podaci govore da više od jedne trećine stanovništva Republike Srbije koje je starije od 15 godina ima samo osnovno obrazovanje ili ni završenu osnovnu školu.⁷⁴

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine postavlja kao cilj da rano napuštanje školovanja treba da bude manje od 5%. Prema Anketi o radnoj snazi Republičkog Zavoda za statistiku, procenat učenika koji su rano napustili školu u Republici Srbiji iznosi 8,3%.⁷⁵ Međutim, kada se ovaj podatak upoređi sa stopom osipanja u osnovnom obrazovanju, obuhvatom osnovnim i srednjim obrazovanjem i stopom osipanja u srednjem obrazovanju, izgleda suviše optimistično i da potcenjuje stvarnu stopu ranog napuštanja školovanja. Stopa završavanja osnovne škole u Srbiji je generalno visoka, ali, kao i kada je osipanje u pitanju, ovaj procenat krije veliki disparitet između opšte populacije (93,4 %) i dece iz socijalno ugroženih grupa, posebno dece koja žive u romskim naseljima gde 64% završava osnovnu školu.

Bitno je imati u vidu značaj postavljanja obrazovanja kao nacionalnog prioriteta i koherentnog nastupa cijelog sistema u pružanju podrške siromašnoj djeci u obrazovanju. Pored podizanja kvaliteta znanja, umjenja i kompetencija, jedan od glavnih izazova osnovnog obrazovanja i odgoja u Republici Srbiji je upravo povećanje obuhvata djece i smanjenje njihovog osipanja iz osnovnih škola. Strategijom razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. propisane su afirmativne mjere za potpuniji obuhvat djece u osnovnim školama.

⁷⁴ Petković, V. (2015), Izazovi u obrazovanju dece iz socijalno ugroženih porodica u Republici Srbiji, Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine

⁷⁵ Republički Zavod za statistiku (2015). Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji u 2014., Republika Srbija, Beograd.

5. Problem ranog napuštanja školovanja u BiH

S obzirom na temu ovog rada, određene uzroke ranog napuštanja školovanja moramo postaviti u kontekstu većeg sistema tj. države u svrhu ukazivanja i boljeg razumijevanja problema ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama kao društvenog problema koji poput „tihe epidemije“⁷⁶ prijete zajednici i ugrožava dobrobit samog pojedinca.

Zbog ustavnog uređenja države, u Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstvena obrazovna politika, odnosno ne postoji resorno ministarstvo obrazovanja na nivou cijele države. Trenutno u BiH imamo 14 obrazovnih politika koji su uglavnom autonomne. Svaki nivo vlasti (država, entitet, kanton, distrikt) uređuje svoju obrazovnu politiku. Kada je u pitanju obrazovanje na državnom nivou, ono je pod ingerencijom Ministarstva civilnih poslova. Ministarstvo prema zakonskim obavezama prima i prosljeđuje međunarodne akte koji se odnose na obrazovanje i upućuju nižim nivoima vlasti na usvajanje. Zbog autonomnog djelovanja svakog nivoa iz dostupnih podataka i načina vođenja obrazovanja nismo vidjeli mogućnost umrežavanja obrazovnih sistema u jedan jedinstveni koji će u konačnici biti efikasniji i svrsishodniji.

Prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH **član 4** stoji: svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. Nadalje u istom zakonu, a prema **članu 16.** osnovno obrazovanje obavezno je za svu djecu. Obavezno obrazovanje počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do 1. aprila navršava šest godina života i traje bez prekida tokom perioda koji ne može biti kraći od osam godina. Nadležne obrazovne vlasti i škole u Bosni i Hercegovini obavezne su, najkasnije do juna 2004. godine, stvoriti sve potrebne uslove za normalno otpočinjanje osnovne škole u trajanju od devet godina. Obavezno obrazovanje je besplatno. Besplatno osnovno obrazovanje osigurava se svojoj djeci. U **članu 17.** stoji da je srednjoškolsko obrazovanje je svima dostupno, u skladu s postignutim uspjehom u osnovnoj školi, ličnim interesom i sposobnostima. Srednjoškolsko obrazovanje u javnim ustanovama je besplatno u skladu sa zakonom. Međutim zbog kompleksnosti samog obrazovnog

⁷⁶Bridgeland, J. M., i sur. (2006), *The silent epidemic: Perspectives of high school dropouts*. Washington, DC: CivicEnterprises.

sistema u BiH, gdje svaki kanton zadržava pravo na zakonsko uređenje obrazovne politike imamo različita zakonska akta koja srednjoškolsko obrazovanje svrstavaju u obavezno/neobavezno školovanje.

5.1.Problem ranog napuštanja školovanja na području Unsko-sanskog kantona

U Federaciji Bosne i Hercegovine obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje uvedeno je u školskoj 2004/05. godini, ali se uvodilo neujednačenom dinamikom po kantonima. Od školske 2009/10. godine, obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje provodi se u svim kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Unsko-sanski kanton kao pogranični kanton koji je više orijentiran prema zapadu, odnosno EU uveliko se susreće sa problem ranog napuštanja školovanja a koje se odnosi da veliki broj djece svoje školovanje nastavlja van Bosne i Hercegovine u zemljama Europske unije. Uzmemo li statističke podatke u zadnje tri školske godine vidjet ćemo da je 86⁷⁷ učenika iz srednjih škola i 557⁷⁸ učenika iz osnovnih škola svoje obrazovanje nastavilo u inostranstvu.

Kako bi se donekle riješio ovaj problem, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona navodi najvažnije razloge kojima se rukovodilo prilikom uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem⁷⁹ i na taj način pokušati smanjiti broj učenika koji će napustiti srednju školu:

- ❖ obrazovanje mora biti dostupno svoj djeci što se može postići samo ako ono bude besplatno;
- ❖ istraživanja CCI-a, koja su pokazala zabrinjavajuće veliki broj djece u BiH koji ne završavaju srednju školu;
- ❖ podaci Ministarstva o broju učenika koji napuštaju srednju školu.

Ministarstvo, na osnovu godišnjih izvještaja srednjih škola o broju učenika koji napuštaju srednju školu, utvrdilo potrebu za njegovim uvođenjem. Na osnovu tih izvještaja došlo se do zaključka da oko 8% učenika napusti srednje obrazovanje, odnosno ne dobije nikakvu

⁷⁷Fedralni zavod za statistiku, stanovništvo i druge statističke oblasti, statistički bilteni, brojevi: 185, 201, 217

⁷⁸Ibid.

⁷⁹Zakon o srednjem obrazovanju, Službeni glasnik USK-a, broj 17, str.838, 07/2012

kvalifikaciju.⁸⁰ U tabeli 3. su navedeni podaci o učenicima koji su promijenili ili prekinuli školovanje u srednjim škola na području Unsko-sanskog kantona

Tabela 3. Učenici koji su promijenili školu ili prekinuli školovanje u srednjim školama u Unsko-sanskom kantonu⁸¹

Kanton	Spol		Ukupno napustilo školu	Promijenili školu ili otišli u:							P E R I O D
	M	Ž		Sve ga	Dru ga šk ola u isto j opć ini	Dru ga šk ola u FBi H	Dru ga šk ola u RS	Dru ga šk ola u Brčko distrikt u BiH	Inostr anstv o	Ne poz nat o	
Unsko-sanski kanton	148	99	247	133	36	15	-	-	47	35	kraj 2013/2014 i početak 2014/2015
Unsko-sanski kanton	184	108	292	157	59	23	1		27	47	kraj 2012/2013 i početak 2013/2014
Unsko-sanski kanton	164	147	311	123	42	20	-	-	12	49	kraj 2011/2012 i početak 2012/2013

Na osnovu statističkih podataka koji se nalaze u tabeli 3. možemo konstatovati je u navedene tri školske godine srednju školu napustilo/promjenilo 850 učenika, od toga 496 učenika i 354 učenika. Za 131 učenika nije navedeno gdje su nastavili školovanje, a svoje školovanje nastavilo

⁸⁰ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2015), Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji BiH, Mostar, str.14.

⁸¹Federalni zavod za statistiku, stanovništvo i druge statističke oblasti, statistički bilteni, brojevi: 185, 201, 217

u nekoj drugoj školi u Bosni i Hercegovini 196 učenika. Za navedene tri školske godine školu je napustilo 437 učenika.

Razlozi napuštanja školovanja su uglavnom školskog uspjeha i razlozi lične prirode.⁸² Upravo zbog nepostojanja zakonskih akata o obaveznosti srednjeg obrazovanja pod pojmom „lični razlozi“ može se naći bilo šta što u datom momentu može biti razlog da dijete napusti školovanje, također bez ikavog razloga samoinicijativno može napustiti školovanje a pri tome dabilo koja strana uključena u proces obrazovanja zakonski odgovara za takve postupke.

Tabela 4. Učenici koji su promijenili ili prekinuli školovanje u osnovnim školama u Unsko-sanskom kantonu

Kanton	Spol		Ukupno napustilo školu	Promijenili školu ili otišli u:							P E R I O D
				Sve ga	Drug a škola u istoj općin i	Drug a škola u FBiH	Dru ga škola u RS	Druga škola u Brčko distriktu BiH	Inostr anstvo	Nep ozn ato	
	M	Ž									
Unsko-sanski kanton	316	266	582	560	152	51	13	-	309	35	kraj 2013/2014 i početak 2014/2015
Unsko-sanski kanton	211	205	416	396	97	121	14		157	7	kraj 2012/2013 i početak 2013/2014
Unsko-sanski kanton	143	102	245	219	79	44	1	-	91	4	kraj 2011/2012 i početak 2012/2013

U tabeli 4. su navedeni podaci o učenicima koji su promijenili školu ili prekinuli školovanje u osnovnim školama na području Unsko-sanskog kantona.

⁸²Ibid.

Na osnovu podataka navedenih u tabeli4. možemo konstatovati da je u navedene tri školske godine osnovnu školu napustilo/promjenilo 1.243 učenika, od toga 670 učenika i 573 učenica. Za 46 učenika nije navedeno gdje su nastavili školovanje, a svoje školovanje je nastavilo u nekoj drugoj školi u Bosni i Hercegovini 572 učenika. Ukupno je napustilo školu zauvijek za navedene tri školske godine 68 učenika.

Na osnovu navedenih podataka možemo utvrditi visok stepen promjene škole kod učenika osnovnih škola. Broj učenika koji napuste školovanje tokom jedne školske godine je oko 20 učenika što je ozbiljan signal da se uključe sve relevantne institucije kako bi se ovaj broj smanjio, odnosno kako ni jedno dijete ne bi trebalo biti bez osnovnog obrazovanja jer je ono obavezno ali i besplatno. Kvalitetno obrazovanje prilagođeno potrebama svakog učenika je najbolja mjera koja učenika „čuva“ u sistemu, tj. sprječava ga da napusti školovanje bez uspješno stečene diplome.

U odnosu na osnovno obrazovanje, srednjoškolsko obrazovanje je obavezno samo u prva dva razreda, ali zbog nepotpune implementacije zakona o srednjem obrazovanju a koji se odnosi na obavezna prva dva razreda srednje škole za sve učenike imamo veći broj učenika koji napuštaju školovanje u odnosu na učenike osnovne škole. iz tabele3. vidljivo da je školu napustilo 437 učenika što je mnogo veći broj u odnosu na učenike osnovnih škola.

Razlozi napuštanja školovanja u odnosu na druge kantone su isti. Uglavnom se radi o slabom školskom uspjehu, razlozima lične prirode, socijalnim razlozima.

II METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1. Predmet istraživanja

Rano napuštanje školovanja prepoznato je kao jedan od mnogobrojnih izazova s kojima se susreće društvo na globalnom nivou, pa tako i Bosna i Hercegovina. S obzirom na negativne posljedice koje društvo može da ima u budućnosti, gdje se prvenstveno odnosi na rast broja osoba bez kompetencija potrebnih za samostalan rad i život, smatramo da je problem ranog napuštanja u bosanskohercegovačkom društvu nedovoljno prepoznat i da je potrebno kontinuirano raditi na svijesti svih učesnika u obrazovnom procesu, ali i preduzimati konkretne mjere kako bi se rano napuštanje školovanja istražilo i spriječilo do najmanje moguće mjere.

Neuspjeh u ranom osnovnom i srednjem obrazovanju, odnosno izlazak iz obrazovnoga sistema bez postignutoga osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja najslabiji je mogući obrazovni ishod u savremenom društvu. Njegove su posljedice nesagledive za daljnji životni tijek, jer je takvim osobama otežana participacija i osobna autonomija ne samo u ekonomskom nego i društvenom, političkom i obiteljskom životu.⁸³

Pema tome, da li je napuštanje školovanja problem pojedinca i društva ili samo pojedinca. Da li je to problem koji se treba posmatrati kao normalna pojava ili je to alarm za buđenje društva. Mnoga istraživanja pokazuju da učenici napuštaju školu iz različitih razloga, od kojih se neki u datom trenutku čine vrlo opravdanim na primjer, manjak finansijskih sredstava za nastavak školovanja ili zasnivanje vlastite obitelji, ili pak pomaganje porodici oko rada na imanju kako bi na taj način osigurali osnovne uslove za život.

Ipak, većina autora smatra kako se odluka o napuštanju školovanja najčešće ne temelji na nekom izoliranom događaju, nego je ona „rezultat dugotrajnijeg procesa međusobnog isprepletenih čimbenika, poput razvojne povijesti pojedinca, obiteljskog okruženja, individualnih karakteristika te obrazovnih iskustava.“⁸⁴

⁸³Walther, i sur. (2004., *Thematic study on policy measures concerning disadvantaged youth*, Final Report to EC Directorate for Employment and Social Affairs, Tübingen, IRIS

⁸⁴Ferić, I., Milas, G., Rihtar, S. (2010), *Razlozi i odrednice ranog napuštanja školovanja*, Institut društvenih znanosti, Ivo Pilar, Zagreb

Pema istraživanjima koja su provedena u BiH postoje mnogi razlozi napuštanja školovanja, procenat napuštanja školovanja je veći u manjim sredinama (gradovima) zbog ekonomskog statusa porodica učenika.

Istraživanje koje je povedeno 2011. godine u sklopu MDG-F programa Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP) pod pokroviteljstvom UNICEF-a pokazuje da djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe (najčešće u ruralnim sredinama), su jedna od najugroženijih kategorija koja napuštaju školovanje, gdje osim loše finansijske situacije, djeca nemaju prevoz do škole, nije im omogućena užina u školi i vrlo često ostaju kući pomagati roditeljima u radovima koje zahtijeva seosko domaćinstvo.

1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja u ovom radu je istražiti problem ranog napuštanja školovanja učenika osnovnih i srednjih škola na području Općine Bužim. Koji su to najčešći razlozi ranog napuštanja školovanja, te da li postoje mehanizmi koje koriste nadležne institucije u sprječavanju ovog problema.

2. Zadaci istraživanja

1. Istražiti problem ranog napuštanja školovanja s obzirom na sociodemografske karakteristike učenika:
 - 1.1. Ispitati postoje li razlike u napuštanju školovanja s obzirom na spol učenika
 - 1.2. Istražiti postoje li razlike u napuštanju školovanja s obzirom na vrstu škole koju učenici pohađaju
 - 1.3. Ispitati postoje li razlike u napuštanju školovanja s obzirom na dob učenika
 - 1.4. Ispitati postoje li razlike u napuštanju školovanja s obzirom na školski uspjeh učenika
 - 1.5. Istražiti da li postoje razlike u napuštanju školovanja s obzirom na socioekonomsku situaciju učenika

2. Ispitati razloge ranog napuštanja školovanja
 - 2.1. Razlozi ranog napuštanja školovanja u osnovnim školama
 - 2.2. Razlozi ranog napuštanja školovanja u srednjim školama
3. Ispitati na koji način škola tretira problem ranog napuštanja školovanja
4. **Istraživačka pitanja**
 - 4.1. Da li je problem u napuštanju školovanja češće zastupljen u osnovnim ili srednjim školama?
 - 4.2. Da li učenice više napuštaju školu od učenika u osnovnim i srednjim školama?
 - 4.3. Koji su razlozi ranog napuštanja školovanja
 - 4.3.1. Da li učenici slabijeg školskog uspjeha više napuštaju školovanje od učenika boljeg školskog uspjeha?
 - 4.3.2. Postoji li razlika u napuštanju školovanja s obzirom na socioekonmski status učenika?

5. Metode istraživanja

Deskriptivna metoda „u istraživanju odgoja i obrazovanja predstavlja skup znanstveno istraživačkih postupaka kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzroke“⁸⁵.

Deskriptivnu metodu koristili smo u svrhu opisivanja problema ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama na području Općine Bužim. Na osnovu deskripcije problema ranog napuštanja školovanja, možemo izvoditi zaključke za buduću praksu što će moći unaprijediti sam odgojno- obrazovni proces i smanjiti broj djece koja napuštaju školovanje.

Komparativna metoda „se koristi kada se upoređuju razne pojave, povijesni događaji, nacije, posebne skupine ljudi itd., s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja sličnosti i razlika“⁸⁶.

⁸⁵ Mužić. V. (1999), Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja. Zagreb:Educa.

Komparativnu metodu koristili smo u svrhu upoređivanja podataka napuštanja školovanja u osnovnoj i srednjoj školi, te upoređivanju dobijenih podataka između trogodišnjih i četveregodišnjih strukovnih škola i gimnazije.

6. Tehnike istraživanja

U radu smo koristili tehnike rada na pedagoškoj dokumentaciji i intervjuiranje.

Rad na pedagoškoj dokumentaciji – „postupak prikupljanja podataka koji se najviše upotrebljava u povijesnom istraživanju odgoja i obrazovanja, npr. razvoja neke škole ili školstva nekog grada, kraja, države, zatim djelatnosti nekog istaknutog autora ili znanstvenika s tog područja i sl. Dokumentacija može biti polazište i u istraživanjima sadašnjice, pa i budućnosti odgoja i obrazovanja“⁸⁷. Ovdje se, dakle, tehnika koristila kako bi se utvrdilo postojeće i prijašnje stanje u odnosu na broj učenika koji su napustili školovanje posljednje tri školske godine, gdje će se na osnovu tih podataka moći pronaći i utvrditi pokazatelje kao što su broj učenika koji su napustili školovanje, njihove razloge, te sociodemografsku sliku svakog učenika koji je napustio školovanje.

Intervjuiranje – najdostojniji i najljudskiji način prikupljanja podataka – razgovor s onima od kojih se podaci prikupljaju. Prema autoru Mužiću, važnost postupka leži u okolnosti da se koristeći slobodni intervju na temelju upoznavanja „slučaja“ mogao pronaći put pomoći za njegovo rješavanje⁸⁸. Za ovo istraživanje koristili smo polustrukturirani intervju iz razloga što zadržava donekle prirodnu i nenamještenu atmosferu, ali je ipak sam intervju vođen od strane istraživača. Samo vođenje je vrlo fleksibilno jer omogućava ispitivaču da kontroliše razgovor, kad ispitanik skrene sa željene teme ili kad želi razgovor usmjeriti na probleme o kojima nije bilo govora. Za polustrukturirani intervju koristili smo osnovne natuknice u kojima su naznačene osnovne teme o kojima će se voditi razgovor. Subjekti koji su bili intervjuisani za potrebe ovog istraživanja su učenici koji su napustili školovanje, kako bi dobili vjerodostojne i tačne razloge njihovog napuštanja školovanja, te menadžment škole (direktor, pedagog) kao subjekti koji su

⁸⁶ Mejovšek, M. (2007), Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima, <http://www.nakladaslap.com/public/docs/knjige/Metode%20znanstvenog%20istrazivanja%20-%20poglvlje.pdf>, pristupljeno 11.12.2016.godine

⁸⁷ Mužić, V. (1999), Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja. Zagreb:Educa, str.74

⁸⁸Ibid, str. 78

direktno uključeni u proces školovanja učenika, o tome šta su učinili da spriječe rano napuštanje školovanja učenika.

7. Instrumenti istraživanja

Podaci i informacije potrebni za postizanje cilja istraživanja su prikupljeni primjenom evidencionog lista o sociodemografskoj slici sudionika istraživanja i protokola intervjua koji je sastavljen od nekoliko različitih pitanja.

❖ Evidencioni list o sociodemografskim podacima učenika

Ovim postupkom smo prikupljali osnovne podatke o ispitanicima kao što su spol, dob, vrsta škole, razred te školski uspjeh na kraju prethodnog razreda podaci o roditeljima, da li su zaposleni i koje im je zanimanje, podaci o porodici djeteta, broj članova domaćinstva, broj djece u porodici, udaljenosti mjesta stanovanja od škole, itd.

❖ Protokol intervjua o napuštanju školovanja

Razlozi ranog napuštanja školovanja su različitog karaktera, odnosno svaki učenik ima svoj razlog zbog kojeg je napustio školu. Kako bi lakše došli do pokazatelja koji ukazuju na razloge napuštanja školovanja koristit ćemo polustrukturani intervjue koje čine određene čestice.

8. Uzorak istraživanja

Uzorak je „dio osnovnog skupa za kojeg smo istraživački zainteresirani. Lošim odabirom uzorka rezultati istraživanja se mogu iskriviti, zato uzorak mora biti reprezentativan ili adekvatan.“⁸⁹ Odabiranje uzorka može se vršiti na više načina, ali za kvalitativni pristup sugerira se tzv. ciljani uzorak. Radi se u pravilu o manjim uzorcima ali o informantima koji mogu dati najpouzdanije podatke.⁹⁰ Ne postoje pravila o veličini uzorka u kvalitativnom istraživanju. Veličina uzorka ovisi o tome što želimo saznati, što je namjera istraživanja, što je osnovno, što može biti korisno, te što se realno može učiniti u okviru raspoloživog vremen sredstava.⁹¹ Istraživanje je provedeno

⁸⁹Slatina. M. (2007), Seminarski i diplomski rad u univerzitetnoj nastavi, dostupno na: <http://www.pedagogijaffsa.com/index.php?option=comcontent&task=view&id=28>, pristupljeno 18. 10. 2016.godine

⁹⁰Bognar, L. i Matijević, M. (2002), Didaktika - drugo izmijenjeno izdanje, Zagreb: Školska knjiga

⁹¹ Patton, M.Q. (1990), Qualitative Evaluation and Research Methods, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi, str.184

na namjernom uzorku učenika osnovne škole „Bužim“ i Mješovite srednje škole „Bužim“. S obzirom na temu istraživanja i objektivnih prepreka pronalaska i pristanka većeg broja učenika koji su napustili školovanje u istraživanju su bila uključena tri bivša učenika devetogodišnjeg obrazovanja i dva bivša učenika trogodišnje strukovne škole koji su napustili školovanje. Također, u istraživanje su bili uključeni i direktori i pedagozi dviju škola, iz razloga što direktno kreiraju školski ambijent u kojem djeca borave, odnosno osobe koje su direktno uključene u problem ranog napuštanja školovanja učenika.

Razlog malog broja učenika koji su bili intervjuisani jeste činjenica da oni ne idu u školu, nalaze se u ruralnim mjestima, često nisu kod kuće jer pomažu roditeljima u radu na imanju ili negdje drugo. Na osnovu podataka koje smo dobili od učenika možemo ilustrirati razloge ranog napuštanja školovanja kao temelj za buduća istraživanja na području Unsko-sanskog kantona i Bosne i Hercegovine.

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Za razumijevanje i objašnjenje pojma ranog napuštanja školovanja od velike je važnosti uvidjetikarakteristike kao što su dob, spol, školski uspjeh, vrsta školu koju učenik pohađa te socioekonomski status porodice iz koje učenik dolazi. Dobivena znanja vezana za rano napuštanje školovanja ključna su ne samo za razumijevanje samog pojma već i za povezivanje s nekim drugim fenomenima te njihovo daljnje istraživanje.

U nastavku rada slijedi deskripcija o ključnim pojmovima kojom se opisujurazlozi ranog napuštanja školovanja te se stječe uvid u učestalost najčešćih razloga, odnosa škole prema njima, odnos roditelja prema odluci o napuštanju školovanja, te odnos učenika koji su napustili školu, način na koji su donijeli tu odluku, da li su to učinili samostalno. Nakon toga slijede drugi rezultati kojima se odgovara na ranije postavljena istraživačka pitanja.

1. Rano napuštanje školovanja

Iako je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, u praksi se ne obrazuju sva djeca koja bi se prema Zakonu trebala obrazovati. Pravo na osnovno obrazovanje u BiH ostvaruje 94% djece. Od svih koji se upišu u prvi razred, njih 99% stigne do petog razreda osnovne škole. Postavlja se pitanje, šta država treba učiniti kako bi smanjila broj djece koja napuste školovanje i na koji način pomoći toj djeci da ne budu socijalno isključeni.

Pošto je Bosna i Hercegovina tranzicijska zemlja, koja se nalazi u ekonomskom kolapsu, takvim stanjem i odnosom prema građanima dovela je mnoge porodice u stanje socijalne potrebe. Mnoge porodice žive na rubu siromaštva, prehranjuju porodice baveći se poljoprivrednom, a takvo stanje je najviše izraženo u ruralnim sredinama. U borbi za život mnoge porodice često ne daju podršku svojoj djeci da idu u školu a kamoli da im osigura osnovne uvjete za školu (užinu, garderobu, knjige). U posljednjih nekoliko godina u Bosni i Hercegovini se kreira imigracijska atmosfera, mnoge porodice odlučuju da napuste državu i svoje životne ciljeve pokušaju ostvariti u drugim državama, najčešće su to zemlje EU. Ovom pojavom najviše su obuhvaćena pogranična područja i manje sredine. Unsko-sanski kanton se svake školske godine sve ozbiljnije suočava s ovim problem. Općina Bužim veoma mlada općina, s nedovoljnom infrastrukturom,

velikom stopom nezaposlenosti rezultira da mnogi mladi ljudi s porodicama se odlučuju na odlazak u inostranstvo. Rano napuštanje školovanja je problem koji je stalno prisutan u svim obrazovnim sistemima i kao takav je konstanta u obrazovanju. Ono što je od svega najbitnije, potrebno je promovirati obrazovanje i podsticati djecu i mlade da se obrazuju, jer jaku i stabilnu državu čine obrazovani ljudi, a svijetlu budućnost svakog djeteta čini obrazovanje.

1.1. Učenici koji su napustili osnovnu školu na području Općine Bužim

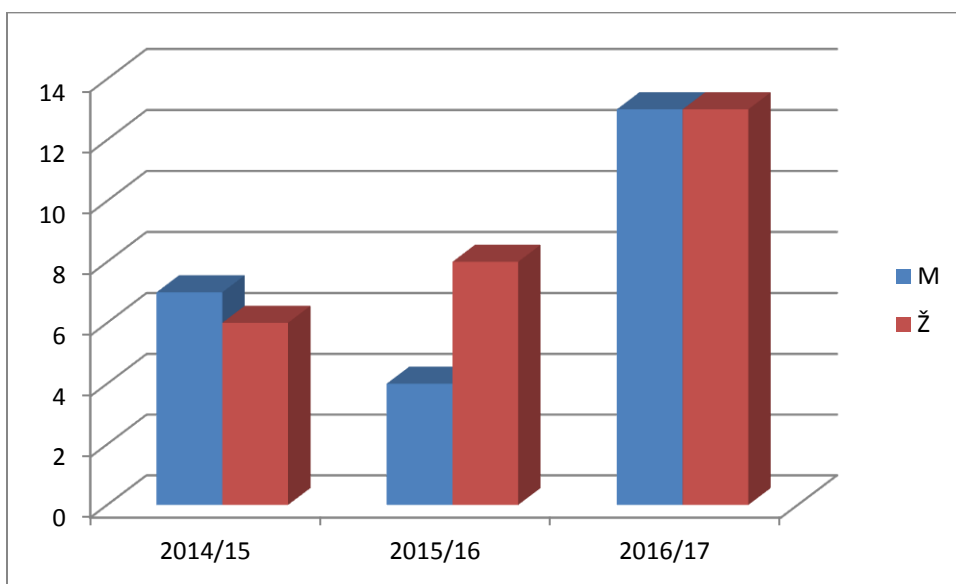
S obzirom na podatke koje smo dobili tokom istraživanja, školu je napustio ukupno 51 učenik u protekle tri školske godine. U nastavku, tabelarno su prikazani po školski godinama brojevi učenika i učenica koji su prešli u drugu školu na području Unsko-sanskog kantona, te učenike koji su prešli u druge škole na području Bosne i Hercegovine. Obrazovni sistem je decentraliziran na nivou BiH, tako da svaki kanton zadržava pravo kreiranja obrazovne politike na području svog kantona, što rezultira kreiranje više obrazovnih politika pa na osnovu toga učenici koji pređu u drugu školu van kantona imaju određenih poteškoća. Ono što je važno naglasiti kada su u pitanju odlasci u inostranstvo, da smo podatke uspjeli dobiti samo za tekuću 2016/2017 školsku godinu od sekretara škole na osnovu izdatih uvjerenja iz prethodno završenih razreda gdje su učenici kao razlog naveli odlazak u inostranstvo. Za upis u neku školu u inostranstvu učenicima je potrebna knjižica ili uvjerenje pa na osnovu toga škole i nemaju informacije niti vode evidenciju broja učenika koji su napustili školu i otišli u inostranstvo.

Tabela 3. Broj učenika koji su napustili osnovnu školu

Spol	Prelazak u drugu školu		Inostranstvo	Samovoljno/stalno napustio školu	Školska godina
	USK-a	BiH			
M	4	3	/		2014/2015 školska godina
Ž	2	2	/	2	
M	3		/	1	2015/2016

Ž	6		/	2	školska godina
M	6		6	1	2016/2017 školska godina
Ž	4		9		

Grafikon 1. prikazuje broj učenika u posljednje tri školske godine koji su napustili osnovnu školu. Zbog nepotpune evidencije o broju učenika koji su napustili školu ovaj grafikon ilustrira postojeće stanje napuštanja školovanja pri čemu možemo vidjeti da je jednak broj učenika i učenica koji su napustili školovanje.

Grafikon 1. Prikaz broja učenika koji su napustili osnovnu školu u posljednje tri školske godine

1.2. Razlozi napuštanja školovanja u osnovnim školama na području Općine Bužim

Na osnovu obavljenog intervjua i uvida u pedagošku dokumentaciju utvrdili smo da škole uglavnom nemaju precizne uzroke ranog napuštanja školovanja. Na osnovu odgovora ispitanika (učenika, pedagog i direktor), te komparacije sa prethodnim sličnim istraživanjima možemo

konstatovati da su najčešći uzroci prekida i nepohađanja osnovne škole teška materijalna situacija u porodici, nedostatak podrške roditelja i udaljenost od škole, te odlazak u inostranstvo.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe su najugroženija kategorija i one često napuštaju školovanje, obično ovakva djeca dolaze iz ruralnih sredina. Osim loše finansijske situacije djeca vrlo često ostaju kući pomagati roditeljima u radovima koje zahtijeva seosko domaćinstvo. Nedostatak podrške roditelja, prevelika udaljenost do škole, zdravstveni razlozi, udaja, preseljenje u drugo mjesto su neki od razloga napuštanja škole.

Roditelji su nezaposleni, bave se poljoprivredom, slabijeg su obrazovanja i ne smatraju da je škola faktor koji može u budućnosti njihovom djetetu donijeti dobar i siguran posao, bolje materijalno stanje i društveni položaj. U razgovoru koji smo obavili sa tri učenika (dva trećeg i jednog petog razreda) koji su napustili školovanje, svi kao glavni razlog su naveli finansijsku situaciju u porodici i nemar škole i nadležnih institucija.

Također, u razgovoru sa pedagoškom osnovne škole konstatovali smo ne često prisutan pa zbog toga donekle i zanemaren jedan od razloga napuštanja školovanja, a to je zdravstveno stanje učenika. Nadležno ministarstvo je obavezno zakonski obezbediti finansijska sredstva i uvjete rada za nastavnike koji bi nesmetano posjećivao učenika i individualno raditi s njim, a koji zbog zdravstvenog stanja su spriječeni da dolaze u školu. Međutim ministarstvo uglavnom nema sredstava za te namjene, pa je konkretno kod jednog učenika u osnovnoj školi koji je imao zdravstvenih problema, škola je finansirala određeni period nastavnika za rad s tim djetetom. Nakon što više nije mogla da finansijski podržava takav vid izvođenja nastave, učenik je napustio školu u 8 razredu.

Na osnovu uvida u pedagošku dokumentaciju (evidencija izdatih uvjerenja o završenom razredu) utvrdili smo jedan od razloga ranog napuštanja školovanja, a to je **spajanje porodice**, što je opet povezano sa masovnim odlaskom u inostranstvo gdje pretežno mladi bračni parovi s djecom donose ovakve odluke. U početku jedan od roditelja, pretežno otac boravi i radi u inostranstvu dok se ne steknu uslovi za spajanje porodice, zatim se i ostatak porodice preseli.

Što se tiče prevoza učenika, škola nema ingerencije da organizira prevoz, to je u nadležnosti Ministarstva. Učenici koji putuju preko 5 kilometara od kuće do škole imaju pravo na besplatan

prevoz dok djeca koja putuju do 5 kilometara nemaju to pravo. Važno je naglasiti da većina učenika koji dolaze iz ruralnih sredina imaju problem odlaska i dolaska do autobusne stanice odakle idu autobusom do škole. Autobusna stanica zna biti udaljena od kuće i par kilometara pa su djeca prinuđena taj dio puta pješaćiti i to su pretežno manje frekventna mjesta.

Kada su u pitanju udžbenici, na osnovu odgovora pedagoga škole, uglavnom prvačići dobijaju besplatne udžbenike kao poklon Ministarstva. Zavisno od finansijskih sredstava ministarstvo na početku školske godine odredi broj besplatnih udžbenika za učenike iz socijalno ugroženih porodica. Ostali učenici kupuju sami s tim što škola raspolaže određenim udžbeničkim fondom pa udžbenike izdaju na revers učenicima koji nisu u mogućnosti. Također se putem đaćkih i nastavničkih akcija prikupljaju se sredstva ili udžbenici za djecu kojima je to potrebno.

Dosadašnja istraživanja ranog napuštanja školovanju s obzirom na spol učenika pokazuje da postoje značajne razlike između broja dječaka i djevojčica koji rano napuštaju školu. Primjenom evidencionog lista o sociodemografskim podacima učenika u ovom istraživanju utvrđeno je da ne postoji značajna razlika u napuštanju školovanja u osnovnoj školi između dječaka i djevojčica u zadnje tri školske godine.

2. Učenici koji su napustili srednju školu na području Općine Bužim

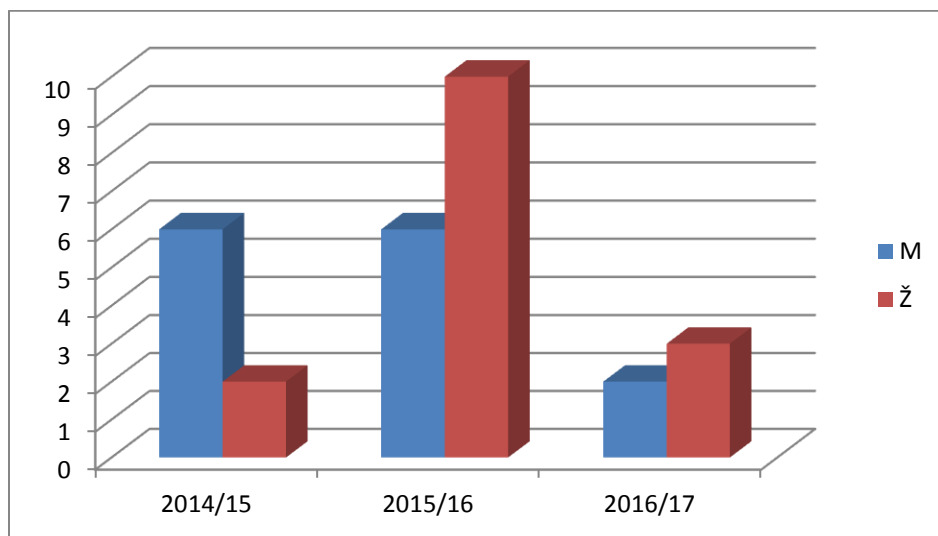
Srednjoškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je regulirano zakonima o srednjim školama. Iako srednjoškolsko obrazovanje, prema sadašnjem zakonu, nije obavezno za sve svršene osnovce osim u tri kantona (Sarajevski, Unsko-sanski i Bosansko-podrinjski kanton) koji su uveli da su obavezna prva dva razreda. Moramo nastojati stvoriti takve uslove da što veći broj svršenih osnovaca pohađa neku od srednjih škola bez obzira iz kojeg kantona dolazi, jer samo se u srednjoj školi mogu steći znanja, vještine i sposobnosti koje garantiraju uključivanje u proces rada kao osnovni izvor egzistencije, s jedne strane, i omogućuju nastavak školovanja na višim školama i fakultetima, s druge strane. Prema podacima koje smo dobili od pedagoga škole, u zadnje tri školske godine školu je napustilo 29 učenika. Uglavnom školu napuštaju učenici u prva dva razreda strukovnih škola (trogodišnje obrazovanje). Kada je u pitanju rano napuštanje škole s obzirom na spol učenika u srednjim školama na osnovu dobijenih podataka prikazanih u tabeli 4. možemo konstatovati da ne postoji značajna razlika u napuštanju škole s obzirom na spol učenika u zadnje tri školske godine. U tom periodu djevojčice više napuštaju školu iz ličnih

razloga (najčešće udaja), uz odobrenje roditelja koji potpišu izjavu o prijevremenom napuštanju školovanja.

Tabela 4. Broj učenika koji su napustili srednju školu

Šk. god.	Broj učenika	I		II		III		IV		SVEGA
		M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
2014/15	704	2	1	2	1			2		8
2015/16	534	3	9	1	1	2				16
2016/17	557	1	3	1						5

Grafikon 2. prikazuje broj učenika u posljednje tri školske godine koji su napustili srednju školu. Zbog nepotpune evidencije o broju učenika koji su napustili školu ovaj grafikon ilustrira da učenice za razliku od učenika više napuštaju školu.

Grafikon 2. Prikaz broja učenika koji su napustili srednju školu u posljednje tri školske godine

2.2. Razlozi napuštanja školovanja u srednjim školama na području Općine Bužim

Škole uglavnom nemaju precizne razloge ranog napuštanja školovanja. Na osnovu intervjua s pedagogom i direktorom škole, te uvida u pedagošku dokumentaciju najčešći uzroci prekida i neupisivanja srednje škole jesu teška materijalna situacija u porodici, nedostatak podrške roditelja i udaljenost od škole. Osim navedenih, postoje i sljedeći razlozi: zasnivanje bračne ili vanbračne zajednice (obično stručne škole), nesređeni odnosi u porodici, loše društvo i loš uspjeh u učenju i vladanju, velikog broja izostanaka, ali i odlazak u inostranstvo.

Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, u velikom broju napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Izdvajanja države za pomoć takvim porodicama su neznatna, a prema nekim procjenama, za jednu godinu školovanja u srednjoj školi potroši se nekoliko hiljada konvertibilnih maraka. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti ova sredstva, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja. Učenici koji imaju slabu roditeljsku potporu za učenje te oni koji su prije završetka školovanja ušli u brak, roditeljstvo ili zaposlenje i na taj način preuzeli odgovornosti primjerene odraslima pokazuju veću vjerojatnost ranog napuštanja školovanja

Pošto u srednjoj školi nisu obezbjeđeni prevoz i udžbenici jer nije u nadležnosti škole, učenicima koji dolaze iz porodica slabog socioekonomskog statusa škola sugerije da putem Centra za

socijalni rad ostvare pravo na finansijsku pomoć za udžbenike i kartu. Zavisno od mogućnosti lokalne zajednice, kroz budžet se obezbijede određena sredstva koja su neznatna i kao takva ne mogu pomoći u rješavanju ovog problema.

“ Nekoliko puta iz Centra za socijalni rad su telefonski obavijestili mog oca da dođe po novčana sredstva za mjesečnu kartu, kada je otišao pravdali su se da nemaju sredstava, takva situacija se ponovila još nekoliko puta, nakon toga sam odlučio da napustim školu, ponizili su nas ” (bivši učenik, I razred srednje škole).

Uglavnom djeca idu u školu dok imaju sredstava za prevoz, udžbenike uglavnom nemaju, jer ministarstvo nije odredilo koji su to udžbenici neophodni za nastavu određenih predmeta, a za udžbenike koji su odobreni, česti su nedostupni učenicima i nastavnicima.

Kada su u pitanju udžbenici, tokom razgovora s pedagogom škole dobili smo podatak da uglavnom isti ne postoje za određene nastavne predmete, što znači da djeca kvalitetno ne uče, uglavnom uče na osnovu bilježnica sa nastave, pri čemu je takvo učenje nekvalitetno i nemotivirajuće te se dugoročno stvara otpor prema učenju i školi.

“Nastava se zasniva na nastavnim pripremama nastavnika i njihovoj profesionalnoj snalažljivosti.” (pedagog škole)

Kada je u pitanju udžbenička politika ministarstvo uglavnom svoje aktivnosti u vezi ovog problema svodi na potvrđivanju spiskova odobrenih udžbenika za tekuću školsku godinu što potvrđuje i pretodno navedena izjava pedagoga škole.

Prevoz učenika po zakonu o srednjem obrazovanju u Unsko-sanskom kantonu bi trebao biti besplatan za učenike prva dva razreda iz razloga što je školovanje obavezno. Ministarstvo treba obezbijediti novčana sredstva za mjesečne karte učenicima, ali isto ne radi.

Na osnovu toga, prevoz učenika koji putuju do škole više od 5 kilometara bi trebao biti besplatan na osnovu Zakona o osnovnom i općem srednjem obrazovanju u Unsko-sanskom kantonu u kojem je propisano obavezno srednjoškolsko obrazovanje s dvogodišnjim trajanjem. Međutim isti zakon se ne implementira pa su učenici obavezni da plaćaju prevoz i to je jedan od razloga

ranog napuštanja školovanja jer oko 60% učenika su putnici i dolaze iz najudaljenijih područja Općine Bužim (Čava, Konjodor, Bućevci).

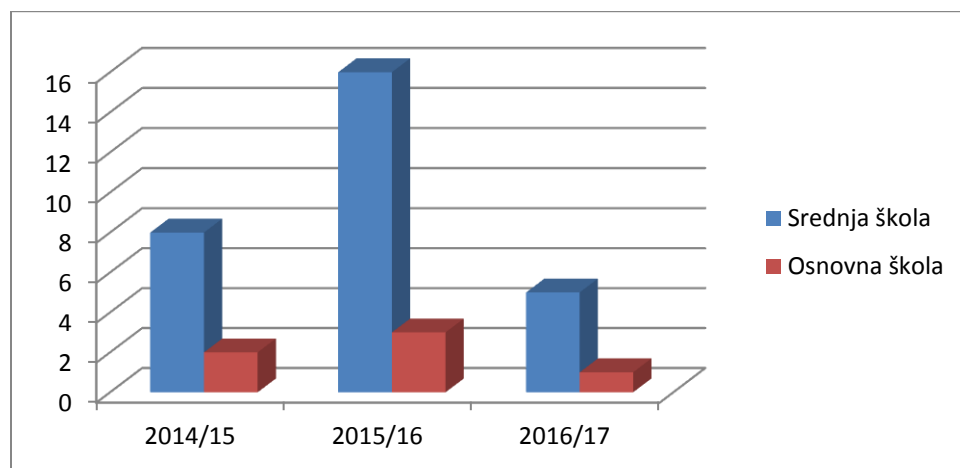
S obzirom da prevoz nije u nadležnosti škole nego ministarstva (I i II razred), a samo ministarstvo nije još uvijek implementiralo zakon o obaveznom srednjem obrazovanju u školama a tako da prevoz nije regulisan, učenicima ostaje da „hvataju“ prevoz s osnovcima jer drugi nemaju. Prema riječima pedagoga škole *„učenici uglavnom dolaze i do sahat i pol ranije u školu prije nastave pa zbog dugog čekanja nastave, pretežno budu umorni tokom nastave što utječe na pažnju na nastavi. Kada bi se tražilo drugo rješenje (samostalni prevoz) to bi išlo na budžet roditeljima i bilo bi dodatno opterećenje jer bi cijena mjesečne karte bila udvostručena.“*

Kao što vidimo, postoji mnogo faktora koji utiču na to da se mlada osoba nakon pokušaja pohađanja srednje škole odlučuje za napuštanje škole. Jedna od mogućnosti rješavanja ovog problema jeste da se djeci omoguće kvalitetniji uslovi školovanja, u smislu individualnog pristupa rješavanja njihovih problema te uvođenjem različitih preventivnih mjera na osnovu dosadašnjih iskustava.

3. Razlozi ranog napuštanja školovanja u osnovnim i srednjim školama

Na osnovu prethodno navedenih tabela (tabela 3. i tabela 4.) možemo utvrditi da u posljednje tri školske godine školu više napuštaju učenici srednjih škola u odnosu na učenike osnovnih škola ukoliko izuzmemo one učenike iz osnovne škole koji su prešli u drugu školu u Bosni i Hercegovini ili otišli u inostranstvo. Na osnovu dobijenih podataka, u posljednje tri školske godine samovoljno je osnovnu školu napustilo 6 učenika dok je srednju školu napustilo 29 učenika. Pošto menadžmenti škola ne vode tačne i precizne evidencije napuštanja školovanje, evidencija se uglavnom odnosi na bilješke ili neke druge akte kao dokaz da je učenik napustio školu, pa zbog toga nismo mogli doći do preciznijih i tačnijih rezultata. U razgovoru s pedagogom srednje škole došli smo do informacije da školu više napuštaju učenici stručnih škola i to pretežno učenici prva dva razreda jer se radi trogodišnjem obrazovanju. Kod učenica najčešći razlog je udaja. Veliki je broj neopravdanih izostanaka učenika koji dovode do napuštanja škole.

Grafikon 3. prikazuje broj učenika u posljednje tri školske godine koji su napustili školovanje s obzirom na školu koju pohađaju (osnovnu/srednju). Zbog nepotpunih podataka, grafikon ilustrira da je veći broj učenika iz srednjih škola koji su napustili školu u odnosu na osnovnu školu u posmatanom periodu.

Grafikon 3. Prikaz učenika koji su napustili školovanje s obzirom na vrstu škole koju su pohađali

4. Škola i problem ranog napuštanja školovanja učenika

Polazeći od rezultata većine dosadašnjih istraživanja i rezultata do kojih smo došli za potrebe ovog istraživanja, vidljivo je da škole nemaju mehanizme i ne žele da ih pronađu kojima bi kompenzirale određene nedostatke te tako smanjili broj učenika koji napuštaju školovanje.

Dakle, u skladu s odredbama Zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, evidentno je da odgovornost za upis i redovno pohađanje nastave i izvršavanje školskih obaveza snose roditelji ili staratelji. Međutim, s druge strane ni škole nisu zakonski amnestirane od odgovornosti u pogledu evidentiranja djece koja ne upisuju i nepohađaju osnovno i srednje obrazovanje, te osiguravanja uslova za redovno pohađanje škole. Naime, škole su zakonski obavezne da po okončanim upisima dostave izvještaje o upisu nadležnim organima uprave, a to su ministarstva obrazovanja i pedagoški zavodi. Ovi izvještaji bi trebali sadržavati i podatke o djeci koja nisu upisana u školu, a koja su bila na spiskovima za upis kojedostavljaju nadležne općinske službe (matični uredi). Škole u koordinaciji sa nadležnim općinskim organima mogu posjedovati i

razmjenjivati ažurirane spiskove o djeci koja nisu upisana, odnosno koja redovno nepohađaju školu, a sve u cilju prevencije ranog napuštanja školovanja.

Na osnovu dobijenih informacija od pedagoga i direktora osnovnih i srednjih škola očito je da škole ne vode evidenciju učenika koji su napustili školovanje. Izvještaji se dostavljaju samo na zahtjev pedagoškog zavoda i na tome se sve završava.

Kada je u pitanju osnovna škola, ona nema/ne poznajemehanizme da spriječi ovu pojavu. Prema riječima pedagoga osnovne škole, ako neki učenik napusti školu uvijek se nađe opravdanje koje zakonski štiti školu kao ustanovu od bilo koje odgovornosti. Kada dijete odluči da napusti školu, pedagog i direktor škole razgovaraju s učenikom i roditeljima. Ukoliko ne dođe do promjene odluke kod djeteta, nakon razgovora, ukoliko ono nastavi da izostaje s nastave, upućuje se dopis Centru za socijalni rad da posjeti porodicu djeteta i razgovaraju s roditeljima i djetetom o razlozima zbog kojih bi učenik napustio školu. Centar za socijalni rad sačinjava i upućuje izvještaj školi koji se dalje upućuje resornom ministarstvu.

Roditelji su ti koji odlučuju o napuštanju škole odnosno dužni su potpisati izjavu o samovoljnom učenikovom napuštanju škole. Škola se time pokušava zaštititi pred zakonom i mogućom odgovornošću. Dešava se da roditelji ne mogu da utječu na djetetovu odluku o napuštanju ali i u tom slučaju su obavezni potpisati izjavu o saglasnosti napuštanja školovanja.

Nakon što dijete napusti školu prestaje svaki vid komunikacije škole s tim djetetom. Škola izdaje uvjerenje i prepis ocjena na zahtjev učenika, te arhivira prevodnice i izjave roditelja kao dokaz da su učenici pohađali osnovnu školu.

Vođenje evidencije u srednjim školama o učenicima koji su rano napustili školovanje se vodi kroz bilješke pedagoga i putem evidencije upisanih učenika u tekućoj školskoj godini u odnosu na prethodnu školsku godinu. Učenici uglavnom i ne obavještavaju menadžment škole da će napustiti školovanje, a ako i obavijeste uglavnom se sve završava na razgovoru s učenikom. Većina djece koja napuste školu je zbog materijalnog stanja u porodici. Nakon napuštanja školovanja, zbog slabe suradnje škole i Centra za socijalni rad škola ne može ni ostvariti nikakvu komunikaciju sa tim učenicima. Djeca koja iz drugih razloga napuste školovanje, škola obavjesti roditelje. Roditelji su obavezni da potpišu izjavu o prekidu školovanja. Ukoliko roditelji ne

znaju, a dijete je odsustvovalo iz škole, učenik ima mogućnost da nastavi školu. Škola opravdava pet radnih dana, a ako je učenik napravio više onda se traže druga rješenja koja će omogućiti da učenik nastavi školovanje. Škola ne vodi evidenciju o učenicima koji su napustili školovanje, niti je u komunikaciji s tom djecom. Sve se zasniva na izvještaju prema Federalnom zavodu za statistiku.

Prema izjavama pedagoga škole, učenici koji **napuštaju školu** su učenici koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica, iz udaljenih ruralnih sredina. Škola nema preventivnih mjera kako bi zadržala te učinke. Djeca koja napuste školovanje su prepuštena sama sebi i niko ne preuzima nikakvu zakonsku odgovornost za njih.

Shodno navedenom, neophodno je da sve osnovne/srednje škole počnu voditi evidenciju odjeci koja napuštaju osnovnu/srednju školu, a koja nisu nastavila svoje školovanje negdje drugo. Takvu evidenciju trebadostavljati nadležnim općinskim organima, ministarstvu i svim drugim institucijama koje zakonski mogu utjecati na smanjenje broja učenika koji su napustili osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Kreiranjem jedinstvene baze podataka i utvrđivanjem najčešćih razloga zbog kojih učenici napuštaju školovanje, te maksimalnim angažmanom svih relevantnih institucija može se ovaj problem svesti na minimum.

IV ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Svako dijete ima pravo na obrazovanje koje mu je zagantovano Ustavom Bosne i Hercegovine. Svaka osoba na teritoriji Bosne i Hercegovine treba da uživa ljudska prava i pravo na slobodu, što uključuje i pravo na obrazovanje.

Bez obzira na to što pravo na obrazovanje jeste osnovno ljudsko pravo mnoga djeca i mladi ne mogu to ostvariti zbog brojnih prepreka koji im stoje na putu. Razlozi ranog napuštanja školovanja koji su zastupljeni u drugim istraživanjima su se potvrdili u ovom istraživanju i pokazala se kao stalna prepreka u ostvarivanju prava na obrazovanje

Uvidom u pedagošku dokumentaciju (prevodnice ili uvjerenja o položenim razredima izdata u svrhu nastavka školovanja negdje drugo ili zbog stalnog napuštanja) i razgovorom sa četiri učenika koji su napustili školovanje iz različitih razloga, te mendžmentima škola došli smo do podataka da su najčešći razlozi nepohađanja i napuštanja osnovne i srednje škole sljedeći:

- teška materijalna situacija u porodici;
- nedostatak podrške roditelja;
- nedostatak podrške škole i nadležnih institucija,
- gubljenje volje i želje da idu u školu,

Na osnovu dobijenih podataka od strane pedagoga i direktora osnovne i srednje škole razlozi napuštanja škole su i zasnivanje bračne ili vanbračne zajednice, ili zahtijevanje (roditelja) od djeteta da radi, da prestane ići u školu. Teško je utvrditi tačan broj učenika koji su napustili školovanje kao i njihove razloge što u konačnici ne odražava pravu sliku stanja ovog problema, jer ne postoji evidencija valjanih podataka.

Svi navedeni razlozi dobijeni istraživanjem bez obzira što se radi o malom broju ispitanika i prikazu pravog stanja učenika i njihovih problema u obrazovanju, ukazuju na osnovne zakonske obaveze škole, manjkavosti i neimplementacije zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, neodgovornosti škole, nadležnih institucija i roditelja. Pojavu napuštanja školovanja bi trebalo pomno pratiti, kako u školama, tako i u ostalim nadležnim institucijama koje su direktno/indirektno vezane za obrazovanje. Da bi se moglo raditi na rješavanju ovih problema, potrebno je identificirati djecu i mlade koji spadaju u ovu kategoriju. Ažurnom bazom podataka i umreženošću institucija nadležnih za obrazovanje potrebno je obezbijediti protok informacija kako bi se identificirala ova kategorija, a time ilakše djelovalo na suzbijanju problema neupisivanja i napuštanja školovanja.

Ovakva jedinstvena baza umnogome bi pomogla rješavanju problema nepohađanja i napuštanja školovanja. Postojale bi informacije koje bi omogućile individualan prilaz svakom djetetu koje je napustilo osnovnu školu ili nije upisalo srednju školu, sve u cilju da se zajednički pokuša prevazići problem te omogućiti nastavak školovanja.

Podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da djeca koja u najvećem broju napuštaju osnovnu školu su djeca iz porodica koje se nalaze u stanju socijalne potrebe, djeca iz ruralnih sredina. Kada je riječ o srednjem obrazovanju, prvenstveno se izdvajaju učenici koji su iz porodica u stanju socijalne potrebe, učenici koje su zasnovali bračnu zajednicu, učenici koji imaju veliki broj neopravdanih izostanaka.

Jedan od prioriteta koji se postavlja pred rukovodeće osoblje kako škola, tako i ministarstva za obrazovanje, jeste pronaći način kako spriječiti prekid školovanja ili ga umanjiti na prihvatljivu razinu. Po ovom pitanju škole bi trebale imati bolju suradnju i s relevantnim institucijama: ministarstvima, centrima za socijalni rad, općinskim sudovima, nevladinim organizacijama koje se bave pitanjem obrazovanja i mladih. Moglo bi se organizirati razne odgojne aktivnosti u koje će biti uključiti i roditelji u sklopu vannastavnih programa, održavati radionice u cilju edukacije roditelja i učenika, edukacije nastavnika za rad s rizičnom djecom, ukazivati na zakonske obaveze roditelja prema djetetu, zakonske obaveze škole prema djeci.

Nakon obavljenog istraživanja možemo utvrditi da škole ne posjeduju kvalitetnu i sveukupnu bazu podataka o postojećem problemu. Komunikacija među institucijama o djeci koja napuštaju i nepohađaju školu postoji, ali je nedovoljno razvijena. Ono što nedostaje jeste međusobna komunikacija i suradnja između svih institucija istovremeno, bolja komunikacija sa roditeljima, veća briga i odgovornost prema svakom djetetu, odgovornost roditelja.

Kreiranjem zajedničke baza podataka na nivou općine o učenicima koji su napustili školu, učenicima koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica i kvalitetnija komunikacija između svih odgovornih u odgojno-obrazovnom procesu pomoglo bi efikasnijem i sveobuhvatnijem rješavanju ovog problema.

PREPORUKE:

1. Omogućiti svakom djetetu pristup na obrazovanje;
2. Djeci iz socijalno ugroženih porodica i djeci koja dolaze iz udaljenih ruralnih područja omogućiti prevoz, udžbenike, užinu i kroz razgovore ukazivati na važnost obrazovanja;
3. Škola u koordinaciji s nadležnim ministarstvom i Centrom za socijalni rad treba kreirati program prevencije ranog napuštanja školovanja kroz implementaciju zakonski akata i donošenju novih odluka;
4. Škola u saradnji sa Centrom za socijalni rad treba napraviti bazu podataka o učenicima koji dolaze iz socijalno ugroženih porodica, udaljenih ruralnih i nepristupačnih sredina

(udaljenost od škole preko 10 kilometara) kako bi znali planirati određene korake u mogućem sprječavanju ranog napuštanja školovanja;

5. Djeci koja imaju zdravstvenih problema potrebno je omogućiti izvršavanje školskih obaveza kroz individualni pristup;
6. Potrebno je posvetiti više pažnje mladima koji se odlučuju u stupanje bračne/vanbračne zajednice prije završetka školovanja;
7. Posvetiti više pažnje učenicima koji prave veliki broj neopravdanih izostanaka;
8. Saradnja s roditeljima kroz radionice i programe o važnosti obrazovanja i mogućim socijalnim barijerama u budućnosti ukoliko učenik napusti školovanje

V Literatura

1. Andrilović, V. i Čudina, M. (1988), *Psihologija učenja i nastave*, Zagreb:Školska knjiga
2. Arnett, S. (2004),*National variation in the effects of socioeconomic status on student learning*, Conference Papers - American Sociological Association, 2004 Annual Meeting, San Francisco, 1-16.,
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske i Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine. (2013),*Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.–2012: završni izvještaj* Sarajevo: UNICEF
4. Anketa o potrošnji domaćinstva u BiH (2007), sirmaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku Bosne i Hecegovine, dostupno na: http://www.bhas.ba/ankete/hbs_07_001-bh.pdf,
5. Bognar, L. i Matijević, M. (2002),*Didaktika - drugo izmijenjeno izdanje*, Zagreb: Školska knjiga
6. Brajša-Žganec, A. i Merkaš, M. (2010), *Razlike u nekim individualnim i obiteljskim obilježjima između zaposlenih i nezaposlenih mladih bez završene srednje škole*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
7. Brown, M.T., Fukunaga, C., Umemoto, D., & Wicker, L. (1996), *Annual Review, 1990-1996: Social class, work, and retirement behavior. Journal of Vocational Behavior*, 49, 159-189.
8. Bridgeland, J. M., i sur. (2006), *The silent epidemic: Perspectives of high school dropouts*, Washington, DC: CivicEnterprises.
9. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (1995) *Utjecaj bračnog emocionalnog sklada roditelja na školski uspjeh i ponašanje djece: Društvena istraživanja*, 4 (4-5), 627-639.
10. Delač Horvatinčić, I., Kozarić Ciković, M. (2010) *Povezanost samopoimanja, navika čitanja i školskog uspjeha učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole : Napredak*, 151 (3 – 4) 445 – 465 , str.448,
11. Dolenac, D. (2009), *Razvoj socijalne dimenzije u obrazovanju: izvještaj za Sloveniju*, Zagreb: Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/06849.pdf>,

12. Đurić, B. (2015), *Socioekonomski status roditelja i uspjeh učenika*, Sveučilište u Rijeci, diplomski rad
13. Europska Komisija (2015), *Pregled obrazovanja i osposobljavanja*, Hrvatska
14. Europska komisija (2014), [Taking stock of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth](#), COM130 final, Brisel,
15. Eurostat (2016), *Early leaver from education and training*, dostupno na: [http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Early leaver from education and training](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Glossary:Early_leaver_from_education_and_training)
16. Eurostat (2009), *Early school leaving in Europe – Questions and answers*, dostupno na: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/MEM O-11-52 EN.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/MEM_O-11-52_EN.pdf)
17. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), *Analizauzroka nepohađanja, napuštanja i smanjenja broja učenika u osnovnim školama u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Mostar
18. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2015), *Informacija o mogućnosti uvođenja obaveznog srednjoškolskog obrazovanja sa dvogodišnjim trajanjem u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Mostar,
19. Federalni zavod za statistiku, stanovništvo i druge statističke oblasti, statistički bilteni, brojevi: 189, 204, 221,
20. Ferić, I., Milas, G., Rihtar, S. (2010), *Razlozi i odrednice ranog napuštanja školovanja*, Institut društvenih znanosti, Ivo Pilar, Zagreb,
21. Finn, J. D. (1989.), *Withdrawing from school*, Review of Educational Research, 59: 117-142
22. Galić, M. (2013), *Uspjeh u školi*, Školska psihologija. Dostupno na: <http://www.istrzime.com/skolska-psihologija/uspjeh-u-skoli> (preuzeto 15.11. 2016.),
23. Gregurović, M., Kuti, S. (2010) *Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006 U: Revija socijalne politike* 17(2), str. 179-196,
24. Hofmann, S. (2010.). *Schulabbrecher in Deutschland - eine bildungsstatistische Analyse mit aggregierten und Individualdaten*, Universität Erlangen-Nürnberg. Dostupno na <http://hdl.handle.net/10419/43127>,

25. Heid, S., Fischer, T. (2012.), *Reduction of early school leaving of young people: Germany*. Dostupno na:
http://www.fch.lisboa.ucp.pt/resources/Documents/CEPCEP/RESLEA_WP2_Germany.pdf,
26. Ivanović, M. i Rajić- Stojanović, I. (2012), *Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i profesionalnih namjera učenika osmih razreda osnovne škole*, Hrvatski zavod za zapošljavanje
27. Jovanović, V., Čekić Marković, J. i Jokić, T. (2016), *Efektivnost modela za prevenciju osipanja iz obrazovnog sistema: pilot studija u opštinama sa većim rizikom od osipanja*, Beograd: Centar za obrazovne politike,
28. Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju (1960), dostupno na:
<file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/Konvencija%20protiv%20diskriminacije%20u%20obrazovanju.pdf>,
29. Kyriacou, C. (1995), *Temeljna nastavna umijeća*, Zagreb: Educa
30. Lovrić, V. (2015), *Socijalni aspekti obrazovanja*, Zagreb: Ekonomski fakultet, dostupno na: <https://repositorij.efzg.unizg.hr/islandora/object/efzg%3A618/datastream/PDF/view>,
31. Marković, N. (2014), *Potpora mladima, roditeljima i stručnjacima - sprječavanje ranog napuštanja školovanja*, Zagreb: Pragma
32. MDG - program Zapošljavanje i zadržavanje mladih (YERP), koji su implementirali: IOM, UNDP, UNFA, UNICEF i UNV (2011), *Nepohađanje i napuštanje obrazovanja*. Studija formirana na osnovu istraživanja djece i mladih koji ne upisuju i koji napuštaju osnovnu i srednju školu, dostupno na: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/Dropout_BHS-1%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Hidayet/My%20Documents/Downloads/Dropout_BHS-1%20(2).pdf),
33. Mejovšek, M. (2007), *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*, <http://www.nakladaslap.com/public/docs/knjige/Metode%20znanstvenog%20istraživanja%20-%20poglvlje.pdf>, pristupljeno 11.12.2016.
34. Milošević, N. (2004), *Vera u sopstvene sposobnosti i školski uspeh*, Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
35. Mužić, V. (1999), *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
36. Mužić, V. (1979), *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost

37. Müller, W. i Karle, W. (1993), *Social Selection in Educational Systems in Europe*, European Sociological Review, 9 (1): 1-23
38. Okpala, C. O., Okpala, A. O., & Smith, F. E. (2001), *Parental involvement, instructional expenditures, family socioeconomic attributes, and student achievement*, The Journal of Educational Research, 95(2), 110-115
39. Patton, M. Q. (1990), *Qualitative Evaluation and Research Methods*, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi.
40. Pedagoško zavod Unsko- saskog kanona, dostupno na: <http://www.pzusk.ba/>
41. Pedagoška enciklopedija I i II (1979), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd,
42. Petković, V. (2015), *Izazovi u obrazovanju dece iz socijalno ugroženih porodica u Republici Srbiji*, Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine
43. Projekat Evropske Unije (2008), *Konzicni glosar termina i pojmova stručnog obrazovanja i obuke za BiH*, Verzija II, dostupno na: <http://www.vetbih.org/portal/images/stories/Definicije%20pojmov%20-%20Lokalni%20jezik.pdf>.
44. Projekat MNE/011 – Jačanje stručnog obrazovanja na sjeveroistoku Crne Gore (2010), *Studija o sprječavanju ranog napuštanja obrazovanja bez stečene kvalifikacije u srednjim stručnim školama u Crnoj Gori*, Crna Gora: Lux Development,
45. Preporuke UN Komiteta za prava djeteta nakon podnošenja prvog izvještaja o implementaciji Konvencije o pravima djeteta u BiH, dostupno na: <http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Preporuke%20un%20komiteta.pdf>,
46. Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (2011.), *Berechnungen und wissenschaftliche Auswertungen im Rahmen des DCV-Projektes „Bericht über Bildungschancen vor Ort“*, dostupno na: www.rwiessen.de/media/content/pages/publikationen/rwiprojektberichte/PB_Bildungschancen-vor-Ort.pdf
47. Ricijaš, N., Krajcer, M., Bouillet, D. (2010), *Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca – razlike s obzirom na spol*, Odgojne znanosti, 12 (1), 45-63,
48. Republički Zavod za statistiku (2015), *Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji u 2014.*, Republika Srbija, Beograd,

49. Republički Zavod za Statistiku (2013), *Statistički godišnjak 2013*, Republika Srbija, Beograd,
50. Rosenthal, B. S. (1998), *Non-school correlates of dropout: An integrative review of the literature*, Children and Youth Services Review, 20: 413-433,
51. Shavit, Y. i Blossfeld, H. (1993), *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*, Westview Press.
52. *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost* (2006), Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj, I izdanje
53. Slatina. M. (2007), *Seminarski i diplomski rad u univerzitetskoj nastavi*. Preuzeto sa <http://www.pedagogijaffsa.com/index.php?option=comcontent&task=view&id=28>, pristupljeno 18. 10. 2016.godine
54. Službeni glasnik Unsko/ sanskog kantona, br. 5/04, 8/5
55. Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona, broj: 17/12
56. Statistische Bundesamt (2012), *Bildung und Kultur. Allgemeinbildende Schulen*, Wiesbaden. Dostupno na: <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Schulen/AllgemeinbildendeSchulen2110100127004.pdf>,
57. Topping, K., Maloney, S. (2005.), *Inclusive Education*. RoutledgeFalmer, London, United Kingdom.
58. UNICEF (2002), *Svijet prilagođen djeci*, dostupno na: https://www.unicef.org/bih/ba/media_8052.html,
59. UNICEF (2009), Childinfo Project, Monitoring the Situation of Children and Women <http://www.childinfo.org/>,
60. UN Konvencija o pravima djeteta (1989), dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/ba>
61. Viadero, D. (2001), *The dropout dilemma*, Education Week, 20 (21): 26-29
62. Vončina, L. (2013) *Nezaposlenost kao izravan ili neizravan čimbenik rizika za zdravlje*, Split Sveučilište u Splitu,
63. Walther, A., Pohl, A., Biggart, A., Julkunen, I., Kazepov, Y. i Kovacheva, S. (2004.), *Thematic study on policy measures concerning disadvantaged youth*, Final Report to EC Directorate for Employment and Social Affairs, Tübingen, IRIS

VI Prilozi